د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال: پوهاند ګل رحمن حکيم

د خطيز د بيارغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنی لړۍ-۱۷

د لوړو زده کړو وزارت

د کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم

د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند ګل رحمن حکيم

ليکګر :صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فريد بزګر

شمير : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز

سریزه:

دا کتاب چې د «اروا پوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس، تالیف او د اروا پوهنې د بېلابېلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کېږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې د اروا پوهنې د دریمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلون سره بیرته د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت. هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نویو طرحو او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «اروا پوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له ډېرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼلې او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پر ته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د «ارواپوهنې د ښوونځیو» کې موضوع ټاکنې او څېړلو د طریقو لپاره ځانګړې وړاندیزونه کړي دي. ځینو په ذهني د سپړنې، د طبیعت په سپړلو او ځینو به په ذهني تصوراتو ټاکید کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو وېشل کېږي ځینې د تجربي ارواپوهنې او ځینې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلویان ګرځي. دا پېړۍ باید د ارواپي (رواني)، ښوونځیو د پراختیا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځیو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نیمایي څخه بیا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتیا سره، وده او پراختیا وموند، خپلې څېړنې یې په علمي بنسټ پیل او د زده کړې پروګرامونو ته یې لاره خلاصه کړه.

لیکوالې زیار ایستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طریقه په لنډه توګه توضیح او بیان کړي.

د دې کتاب سریزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پیل او پوهېدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کوي. بیا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاریخي سیر بیانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې دیر لرغونی انګلیسي ښوونځی دی او ځینې مطالب یې لا تراوسه د تدریس وړ دي په زړه پورې تطبیقي مواد راټول کړي دي. درېیم څپرکی د شعور په هکله «جوړښت ښوونځی» تر عنوان لاندې د ذهني اجزاوو نکي اجزاوو توکي (عناصر)، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، دا ښوونځی د - شعور یا ذهن په کارول او اړیکې یې د چاپېریال سره څېړي . پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړي ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي . شپږم څپرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څپرکی د اروا پوهنې دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د دې نو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیار ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادل کلمې په انګلیسي ، د مضمون او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب ولیکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه کوم .

په درنښت

ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسيده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په ورېا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه. ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د خپرونکي سريزه

په خپله ژبه د پوهنيزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خبرونو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجوديت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوريت او اړتيا په خپله ژبه رفع شي، هيڅوک به بلې ژبې ته ترجيح ور نه کړي.
پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتيا ده، هيڅوک نه شي ويلی چې ګوندې ما فلانی کتاب او يا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهيږم. په دې مانا چې په يو کتاب يا يو څو کتابونو کې ټوله ننني پوهه نه شي راټوليدی. حتی د يوې ځانګړې ځانګې يوه کوچنۍ برخه په يو يا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټوليدی. د بېلګې په ډول، همدا اروپوهنه به په نظر کې ونيسو، او يا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونيسو، دا يوازې د اروپوهنې د ښوونځيو په هکله غږيږي، خو د اروپوهنې نورې برخې لکه د ويرې اروپوهنه، د خوب اروپوهنه، د هوښيارتيا اروا پوهنه، د ماشوم اروپوهنه، جنسي اروپوهنه، د ښځو اروپوهنه، د بلوغ د وخت اروپوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروپوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروپوهنه، د مجرمينو اروپوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې يې په يو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سويو د پوهنيزو موادو اړتيا ده.
له بده مرغه په دې اوږده تپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته يې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سيستم هم ګډوډ شو. اوس بايد ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بيا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تير او که ووايم بنسټيز عنصر يعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په يوازې ځان نه کيږي، لکه چې مخکې مې ووېل افغانان بايد سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بيلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د ليکلو درونډ بار په غاړه واخيست، ښاغلي صديق الله بدر په خپلو هنرزيرونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډايني ليوال ښاغلي محمد اسمعيل يون په وسيله کتاب ما ته راورسيد، او موږ هم د خپلو ډيرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، ياني هر يوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

نټ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلينو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وايم، او پـه ټولـه افغاني مينه يې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډيرې سختې شپې ورځې په تيرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هيله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په وياړ ووايـي، چې فلانی افغان دی، د ستر ګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـګ کـې د افغـان سـيد جمال الدين مقبره ده، هغه يوازې د افغانانو وياړ نه بلکې د سيمې وياړ دی. زه غواړم چـې د دې کتاب هر لوستونکی د سيمې وياړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فريد بزګر

د ختيځ د بيا رغونې (کور) مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لومړی څپرکی .... (١)
فلسفي اروا پوهنه .... (١)
سقراط .... (٤)
افلاطون .... (٥)
ارسطو ..... (٧)
اپیکور .... (١٣)
زینون .... (١٣)
دوهم څپرکی ...... (١٦)
د علمي اروا پوهنې تاريخي سیر .... (١٦)
لومړی مرحله .... (١٦)
دوهمه مرحله .... (١٧)
درېیمه مرحله ...... (١٧)
د علمي طریقې نیمګړتیا (١٩)
د نوي سیستم یا فکر پیدا ایښت (٢٠)
د اروا پوهنې د ښوونځیو فهرست (٢٢)
دکارت .... (٢٤)
هابس .... (٢٤)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲۶)

درېيم څپرکی .... (۳۱)

د تداعي د اصالت لرغوني ښوونځي (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پېدايښت له نظريې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابينګهوس د تداعي نظريه (۴۵)

د اصالت تداعي نننی ښوونځی (۵۰)

تارنډايک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څپرکی: د شعور څېړونکی ښوونځی (۵۸)

د اروا پوهنې جوړښتي ښوونځی (۵۸)

د تيچنر د عقايدو اصول (۶۳)

د عمل د اصالت ښوونځی (۶۸)

د جيمز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۳)

د جان ديوي د څېړنو طريقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸۶)

د سلوک د اصالت ښوونځی (۸۶)

د واټسن سلوکي نظریه (۸۶)

د سلوک علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکې (۹۶)

د جبر او سلوک رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د گشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د گشتالت څرنگوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکې نقش .... (۱۰۹)

د گشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۳)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیک پیوستون قانون (۱۱۴)

زده کړه د گشتالت له نظره (۱۱۴)

د ادراک اهمیت په گشتالت کې (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زړه کیږي اړیکې (۱۱۶)
دژوند فضا (۱۱۹)
روانې حې پېر پال (۱۲۱)
اووم خسپرکی (۱۲۴)
د روانکاوی سبوونځی (۱۲۳)
اتم خپرکی (۱۲۷)
د اروا پوهنې د ریم قوت (۱۲۷)
هیومانیزم (۱۲۷)
بشري اروا پوهنه (۱۲۸)
اصطلاحګاني (۰)
اخځونه (۱۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي ارواپوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توگه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د دوی زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شوېده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه، هوا، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توگه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې رامینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انگېرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلې معلومېږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانېږي ، دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورسېږو د همدې گروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي څېړنې پېړۍ پېړۍ دوام په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر ژوندي موجود (ارګانیزم)، جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه حجره، ووېله او د اروا پوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي ارزموضوع، نه دی، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په توګه بايد يو ډول وي. دوی په دې باور وو چې کوم پوره شوي پنځ (طبیعت)، له ساده اړیکو څخه جوړ شوی دی، نو کولای شو چې د ترکیبو (اجزاوو)، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولري نو کولای شو چې ټول (کل) هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهېږو او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دي فلسفي بحث وو وو د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کیږي. همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړنۍ یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطایان د معرفت د بحث مخکښان لار ویان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بشري ژوند په هکله و، بدلون ورکړ او د انسان په باب یې راوګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اروایي یا رواني څېړنه توجیه او تعریفولای شو. دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده وغږېږو. نو ځکه خطابې تدریس دیوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو. د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې ډېر تکړه مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادي او د علم او پوهې په صحت او روغوالي یې پیل وکړ. خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه، زښت او ځېرن یې، نرم او ښایسته او بد او ناوړه، نېک او ناروا ښکاره او ورپېښول، د هغې ورځې له غوښتنې سره سم، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یو ځای کړل. نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت ډېر عالي هنر وګرځېد. دوی به ویل چې موږ رښتني علم ته نه رسېږو نو باید د ژوند په علم او همداسې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریالیتوب په لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتی دی دا نظریه لا اوس هم د ځینو نننیو اروا پوهانو له ګروهې سره نږدې والی لري.

دې نظرې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکړې ، د وضعې او جریاناتو پېژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څېړل کېږي .

سقراط : په دغه زمانه کې چې سقراط (۴۶۵ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطایانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې یې څرګند ولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان و نه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې مونږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید په هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خپل بالل انسان ته د ښه مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو ممنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څېړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري څکه چې همدا پوهه انسان ته خواکمنوي چې خپله دنده وپېژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یې اخلاقي موجود دی ، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت گرځولی و .

سقراط به ویل چې دانسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او دولت سره یې لري پام ملرنه وشي . دانظریه په یوه لحاظ د اوسنیو سلوک پیژندونکو له نظر سره یوشان ده ځکه چې د سلوک د سنوونځي طرفداران یوې گروهه دي چې باید دانسان د آخذې دد ستگاه ارتباط له محیط سره وڅیړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي سنوونځي پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپیریال ته ډیره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هرڅه د مخه د انسان ټولنیز چاپیریال ته ډیر علاقمند و .

په دې ورو ستیو کلونو کې د اروا پوهنې علم هم دا طریقه وړاندې کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم گڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنیزه اروا پیژندنه را منځته شوه او لري نه ده چې د اروا پیژندنې به ښورو بر خو ځیل سیوری وغوړځوي .

افلاطون :

پوهان یوهینږي چې د سقراط ډیر منلی او لوی شاگرد افلاطون (428 - 347) دی . که فلسفه په مشايي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او مادې، د بدن او نفس ترمنځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ. په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل. دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لا ویلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخیږي.

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډېره عالي نړۍ ده، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډېر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي. افلاطون باور لري چې دا د معقولاتو په سیر او د بهرني نړۍ په مشاهده کې، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی ترمنځ یې توپیر پیدا کړ. دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي. دی وايي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي. او د کمال داسې حالت بنیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي. د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته شیان په بل ارتباط ښایست لري، د اتغییر کړي، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري. نو ځکه د افلاطون په نظر کامل، ثابت مطلق او معتبر امورات، عقلي امور دي او متغیر، متحرک، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم
هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې
اړوند پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د
انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د
انسان تر ټولو اصیل استعداد او داخلي نیرو عقل دی چې ځای
یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړورتیا ده چې ځای
یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس
کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نوځکه
د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته
والی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د
استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب
یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو
استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د
اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ له نورو څخه لوړ دي ، نو باید
د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نورو څخه زړور او ډیر جرئت
لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوندکې یې
له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو ـ
بزګرانو ، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اروا
پېژندنې یا ارواپوهنې دا اړخ په نویو ارواپېژندنې اغیزه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار يې لېږ دی.

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او اشراقي برخو وويشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکښه ده. نو اوس بايد يادونه وکړو چې د هغه شاګرد يعني ارسطو (384-322 ق م) له يوه اړخ څخه د هغه رقيب او د هغه په مقابل کې ځای لري.

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقايدو او افکارو محور يې په کلوکلو څرخولی دی.

دې بوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم يا جهان څخه دي، نه قبلوی او دا ادعا کوي چې ذهني يا عقلي امور هم د طبيعت په نظام کې د بل هر عادي امر يا پديدې په شان دي.

که ذهن او ماده يو د بل سره توپير هم ولري نو هغسې توپير نه دی چې افلاطون يې وايي. د ارسطو په نظر نړۍ بايد د مادې او صورت په لحاظ توجيه شي. ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پيدا کړ. ده د خپل استاد په خلاف چې حقيقت يې په کلياتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډير وخت د عالم مثل په څېړګانه او دا يې ويل چې بايد حسي، واقعي او طبيعي چاپيريال ته پام وشي نو ځکه د افلاطون نظر يې قبول نه کړ او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې يې زيار وګيښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نشته او نه شو کولای هغه د واړه يو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او دد ي یادونه يې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندیږي او ځانګړی جوهر نه دی. ماده په بالقوه توګه صورت دی. د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی. د مرمرو ډبره بالقوه مجسمه ده، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندیږي.

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو يې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې يې لري اړخ لګوي او نښتې دي اړیکه لري.

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادي څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا یې په دې برخه کې جایز شمیرله. هغه داوه چې، کامل وجود، غایي صورت او یا علت العلل، مافوق د مادې له هستې څخه دی. نو ځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او دا سې هدف دی چې ټوله نړۍ یا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دی. د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لوري ته په ځوځو او خوځښت لګیا دی.

د ارسطو د اروا پوهنې یو له اصولو څخه چې د دې عصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او يو له بل سره اړيکي لري. ارسطو د دې مطلب په ايضاح کې وايي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس يا روح يا اروا د ليدو سره شباهت لري.

په بله وينا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او ليدو - نسبت داسې دی. د بدن شته والی د نفس په خاطر دی، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او يوازې د بدن په وسيله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړي. اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعاليت سره يو دی. هماغسې چې ليدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري، د نفساني چارو فعاليت هم بې د بدن له شته والي څخه ممکن نه وي. د دې بحث څخه دا پايله راوځي چې ارسطو په دې ګرو دی چې رواني فعل او انفعالات، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلي دي.

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې بايد د فنا نامنونکي او منونکي چارو ترمنځ توپير وکړو، دی وايي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نيستي سره له منځه ځي يعني وجود يې د بدن د غړو په ژوندي پاتې کېدو پورې تړاو لري.

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښياري هم شته چې فعل او انفعالات يې په بدن پورې اړه نه لري.

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، د ارسطو
د فلسفې همدا برخه د مسیحي او وسطايي پېړیو د حکمائو د منني
وړ وګرځېده او په کلي یې د هغو علمي بحثونه اداره کول.

سربېره پر پورتنیو نظریو، ارسطو د ارواپوهنې په هکله
خاصه نظریه لري او د دې علم لپاره یې ځانګړې خدمت سرته
رسولی، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د
تداعي معاني مساله راځېږي، اصول او قوانین یې منځ ته راوړي.

ځینې پوهان او د دې عصر ارواپېژندونکي دا تصور کوي
چې «د یوید هیوم» (انګلیسي فیلسوف) لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول
یې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړنیو ښوونکو او د لر
غونو فیلسوفانو د سر سړي د دې اصولو ته پام نه وکړ.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت
د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قید سره منځ ته
راوړل او هغه یې د پېژندنې تجربي قوانین وبلل. ارسطو
وايي چې د تصوراتو د توجیه او د څرګندیدو د طریقې لپاره
ځانګړي قوانین وجود لري، دا فعل او انفعالات په تصادفي
توګه نه پیدا کیږي. دا دوه تصورات یعنې د تداعي د اصولو
توجیه او دا چې قوانین په نفساني چارو حاکم دي. څو
پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې
راغلل او د نوې ارواپېژندنې په وده ÷ او پراختیا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د وو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه یې زیاته ګټه وکړي.

اپیکور: Epicure (340-270 م) ددې مذهب بنسټ اېښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړیږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیدا کوي. ددې حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور وچې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خو چې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مباني فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۳۴) مخونه.

داپیکوریانو له عقیدې څخه دا څرګندیږي چې مغوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کې ویني، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په ډېرو ستړګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه دا خوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پوهنتون اثر) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وايي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبي د قبرس له جزيرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په يوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تعلیم ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ټول موجودات پر سره پر بدن يو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا روح په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبر نیا مومي . د نړۍ ټول موجودات لکه د بدن غړي يو غټ موجود جوړ وي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له يوه جريان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د نړۍ ټولې چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، نو ځکه جبر هر څيز ته حاکم وي . خو د دې سره سره دا جبر، ارادې او د انسان اختيار ته ضرر نه رسوي . دا ځکه چې کله چې انسان، له نا مرئي د طبيعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعيت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی. يعنې د ده عقل، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم وي توپير نه لري، بلکه جز د هغه دی. (د پوهې ته اثر)

د رواقيانو په هکله تحقيق او مطالعه دا څرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانيت پلويان دي. رواقيانو عقيده درلوده چې د سرکښ او ياغي آس يعنې نفس، جلب بايد د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهيزګارۍ او غايي هدف مرحلې ته ورسېږي.

د رواقيانو او اپيکوريانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابېده، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پېژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی. په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکيبي عناصرو په هکله څېړنه کېده، د ذهن او بدن اړيکې لکه همدا اوس د اروا پېژندنې مهم بحث وه.

د قرون وسطی حالت په هيڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي اروا پېژندنه ومنل شي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحث نه نفس پورې تړلی او هغه يې هم د بلې نړۍ پوهه شمېره. سربېره پر دې پر نفس اعتقاد هم جايز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې پر ښکاره حقیقت تشخیص کېده. د ارواو او بدن د ثنویت فلسفه قبله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وو.

د هغه وخت پوهانو هیڅکله له مشاهدې له اصول او استقرا څخه کار نه اخیست، او بحث یې په هره خوا کې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه ډېره لوړه، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل. په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې څه ور ډېر نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځو چې ارواپوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او بیا یې چټکتیا یې د ودې او پراختیا ومونده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

دعلمي اروا پېژندنې تاریخي سیر

دعلومو د تاریخ په لحاظ ارواپېژندنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېله او را پیدا شوه، او که څه هم ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زما د اند اصلاً د ارواپېژندنې تاریخ نه شرحه کوي بلکې روانې مرحلې او نظرونه د فلسفي بېرې د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډ ډول بیانوي.

ارواپېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه تجربي ارواپېژندنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیا یې وده او پراختیا وموند. تجربي ارواپېژندنې په دې ترڅ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

۱- لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هلتز (Helmholtz)، او ویلهم وونت (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګند یده چې په اروپا او امریکا کې یې تجربه ګاوری رامنځ ته کړې. د دې ځلورګسو اروا پوهنې ته د نیږیدلو څرګنده نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش تر اغیز لاندې راغلې یه په دې کمې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بناوه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب څخه کار واخستل شو.

۲ - دوهمه مرحله یې د برپالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل پیل، خو د انسان د پیږې تغییر منونکې یه یدې ته پام ونه ګرځول شو. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې د پیر او روا پیژند ونکو د علمي - طریقې په قالب کې ځان مقید وګڼلو. نو د اروا پیژندنې موضوع ته یې تغییر ورکړ. د علمي طریقې په کارولو سره عیني پایله لاس ته راوړې. یدې مرحله یا دوره کې اروا پیژندنه د موضوع په لحاظ محدوده شوه. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیدا کوي.

۳ - په دریمه مرحله یعنې دلومړیه نړیوالې جګړې له پیل: (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) ترلسیزې پورې د پیر سطحي او موضعي څیړنې سرته ورسیدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پیژندنه په کامله توګه حل نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. په دې دوره کې د احصایې او ازمېښتو په مرسته د انسانانو کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سره اندازه کول، په همدې دوره کې د څېړنو لړ کېدله، اجتماعي اروا پوهنه، صنعتي اروا پوهنه او د کوچنیانو اروا پوهنې پراختیا وموند، او د افرادو په هکله یې صرف د پراګنده پېښ بینۍ او تخمین ځای ونیوه او برسېره پردې د څېړونکو او نوښتګرو اروا پېژندونکو پام دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په جزئي مسایلو هم څېړنه ناقصه ده. همداسې ډېرې احصایوي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وې.

د دې مرحلو په سیر او تېرېدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقد بیو پام کامل انسان ته راوګرځید او د ارګانیزم اړیکه یې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونیوه. د بیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کېږي همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي.

په همدې ډول د ټولنیزې اروا پوهنې او ټولنیز تمدن څېړنو ثابته کړه چې متنوع انسان، منفرد او بیاړي انسان په نړۍ کې وجود نه لري یا د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیز مدنیت د پېژندنې څخه امکان نه لري. په کلي ډول، انسان
یې په موجوده زمانه کې خلقوي خوږېښنه یې په تېره زمانه او د لوړ
په خلاقه تجربه کې نغښتې وې او راتلونکې زمانه جوړوي. (ارګنه، ۱۳۴۸، ۱۰)

د علمي طریقې نیمګړتیا: په دې کې نه شته چې علمي او عیني طریقه د شخصي عقایدو څخه بېله او لوړه ده خو باید یادونه وکړو چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنو اطلاعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کیږي. نو څه باید وکړو؟

د میتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځائیږي. خو په لنډ ډول ویلای شو چې علمي طریقه یې له تمدن د بصیرت څخه د انسان پېژندنې له پاره نارسا او ناکافي ده. د دې امر دلیل دا دی چې لکه وویل شي: منتزع انسان یې له دې چې له نورو سره اړیکې ولري او یې له دې چې په تمدن کې ریښه ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، باید داسې طریقه وکارول شي، چې وکړای شي د اخوخوږې معما یا پدیده په سمه توګه وپېژني.

بل دلیل دا دی چې پرهالنا په دې عقیده ده چې تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستۍ برخه ده، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو نو ټولنپوهنه او بیالوژي د انسان پېژندنې د وه اساسي ستنې او پایې دي.

دریم دلیل دا دی چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

: په لومړي مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت او ټولنې. په دریمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښيي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنیزې طریقه او په دریمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخستل شي.

په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او با اعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت : څنګه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته ته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که اړوا پېژند نه وي او یا نورې ځانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی دا چې نوره پوه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار نده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه: نوې فرضیه او اصول راپیژنې او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: دخبرې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا دخبرې نتیجه او اهګل څرګند وي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او د یوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو دې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بیلابیل ښوونځي او نظرونه را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او تلوسې بیان یوازې لاره د دوی په څېر نو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. وو دوړې ...

په هر حال اروا پیژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پیژندنې په وده او پرمختګ کې ډیر اغیز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې یوه لاره ټاکلې ده په معنا کې زوړې خبرې کوي او څه چې نوې پیدا کوي د اروا پیژندنې حدود دومره پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داروا پوهنې

د ښوونځیو نیولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده کېږه ده. له ۱۹۰۳ څخه را پدېخوا د دې ښوونځي په روسیه کې د څلاب انګېزې بڼه ځانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچینه په المان کې ده. د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[3]: دا ښوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له هغو څخه ګټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعالیت او موخې (اهداف)، ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[4]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډېر اهمیت لري.

1- Associationism 2. Structunalism

3- Functionalism 4. Behavioralism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دگشتالت اروا پوهنه[1]: دا ښوونځي په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع يې درک دی .

۶- د روانکاوي ښوونځي[2]: دا ښوونځي په ۱۹۰۵ کال په اطريش کې منځته راغی او اصلي موضوع يې ميل او د ذهن بې خبره يا تياره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې ليدل کيږي دا ښوونځي د نولسمې پېړۍ په پای او د شلمې پېړۍ په پيل يانې د 1879 کال څخه تر 1912 کاله پورې منځته راغلل نو بې ځايه به نه وي که ووېښتل شي چې دا څه علت او سبب و. د اخرې پېړۍ پيل د ارواپوهنې د نويو ښوونځيو په لحاظ تر ډېره حده ګټوره وه. نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له يوې خوا بايد د علومو دغې ځلاندې دورې ته ۱۹۰۱ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځي په واقعيت کې د تېر ښوونځي په هکله اعتراض دی، نوځکه د تاريخي سوابقو له نظر نيولو څخه پرته د نويو ښوونځيو په ماهيت نه شو پوهيدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پېړۍ يعنې د علمي نهضت[3] په پيل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاستيک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو، طغيان وکړ او په دې توګه يې د ارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر نوي شيرونځي لور ته گام اوچت کړي. د کارت او هابس پر ته له دې چې دا روا پېژند يې په جلا کولو د فلسفي څخه زيار وباسي کوښښ وکړي چې اروا پېژند نه د مادي او طبيعي علومو د پراختيا سره همآهنگ کړي، نو په دې ذهنيت ډوی وغوښتل چې د خپل نوي اصول او معلومات د انسان او حيوان د سلوک او فعاليت په هکله توجيه کړي. يا يې د مغزي اعمال پر هغو اساساتو چې تر مغزه ته انعکاس ويل کېږي استوار کړي.

د کارت: د دکارت له نظره انعکاس د سيالي مادي جريان دی چې د اعصابو په مسير کې له حسي اعضا وڅخه د مغز په لور او بيا د مغز څخه د عضلاتو لور ته سير يا تگ او راتگ کوي.
دکارت د روح مرکز مغز وشميره او په دې عقيده و چې د انسان په هر وګړي کې يو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري. دکارت دا ګروهه هم لرله چې حيوانات د تعقل قوه او توان نه لري، سلوک او حرکات يې کاملاً ماشيني او د بدن حرکاتو پورې تړلي دي. دکارت د عقلي مذهب لاروی دی. منطقي استدلال او عقل يوازينی عامل د معرفت او د حقيقت د پيدا کولو وسيله گڼي.

هابس: هابس په دې لار کې د دکارت څخه هم يو گام پر مخ ولاړ او تعقل او رواني کړه وړه يې د فزيکي حرکاتو معادل حساب کړل. هابس عقيده درلوده چې د خارجي يا بهرنيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحریکات د حسي آلاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته د غه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرې یا ساکنې انرژۍ په بڼه خاطرو او افکارو جوړوي او باقي پاته کیږي.

هابس د غه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په مقابل کې یو اساسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پیړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته په اختیار ورکړه او د ارواپوهنې د اصالت تداعي ښوونځی یې را منځته کړ. و دورت ۱۳۴۸-۷-۲۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

ماضي چې د ګاليله په زمانه کې د طبيعي علومو قوانينو د هغه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې د نورو نورو علومو يانې کيميا او فيزيولوژي چې نوې وده او پراختيا موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زيات اغېز وکړ.

لومړی د کيميا کشفياتو او بې سارې پراختيا، د فلسفي پوهان په دې اند کړل چې بايد د تحليلي ارواپوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څرنګه کيميا پوهان غواړي چې د طبيعي بېلابېلو ترکيباتو عناصر پيدا کړي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانين سره تاليف او تدوين کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې په نوې پوهې او جالبه طريقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې يې ژوره اغېز وکړ هغه فيزيولوژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پيل څخه وروسته د يوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې يې ځينې کشفيات سر ته ورسول چې په کلي ډول يې د ارواپوهنې له مسايلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طريقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسايل دي؛ د فزيولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

لاندې نیول شوي وو. په دې ډول د فزیولوژۍ معلومات او کشفیات د اروا پوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د دې علم تجربي طریقې او روشونه د نوې تجربي اروا پېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي اروا پوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې پرانیستل شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړي توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژۍ په «تجربه ځایونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پوهنه په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربي اروا پېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په ښه او بشپړ ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژۍ «په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې» او روان پژشکۍ اغېزې هم په اروا پوهنې ډېرې زیاتې کړې. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژۍ، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوې وې چې نه یوازې د لرغونې اروا پوهنې له پاره بلکې د فزیولوژۍ او فزیک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوې مسایل لکه: د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني اړلاپښتو هسته، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د همغه وخت د اروا پېژندونکو په اغیزو او څېړنو (انتشاراتو) کې بښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د ګروه د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښتو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقې سره، په اروا پېژندنه کې یو نوی څپرکی د نوې اروا پېژندنې تر عنوان لاندې ور زیات شوه.

بله برخه (علم)، چې د دې دورې په اروا پېژندنې اغېزه وکړه روحیاتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېړۍ په اوږدو کې په سنجه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډولي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو پخوانو کې د روايي ناروغانو علاج د پیریانو د خاشینونکو او خرابو وو.

خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پرېښنه شو. په عامه توګه د دې پېړۍ روايي طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول، یوه ډله به روحي ناروغۍ د روايي علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته روايي علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار یوست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په یو شمول حبونکی، ذهني اختلال کشف شوی و. خو پېښانو نه شو کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغيو کې تعميم او اثبات کړي چې په همدې طريقې سره به د بدني علتونو پلټل يا نې بې له کوم علمي دليله په دوه لې مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسايلو او طريقو پيدا کيدل ورو، ورو د دې لامل شو چې د اروا پوهنې او فلسفې زوړ ارتباط يې د بل سره وشليږي، او په منطقي توګه وتوانېدل چې د اروا پوهنې څوکه د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې اروا پوهنې طغيان د زړې اروا پوهنې په مقابل کې د علمي طريقو، فنونو، بېلګو او همداسې د علمي معيارونو اندازه د نظري او تيوريکي مسلو په پرتله بيخي ډير وو. د بېلګې په توګه لرغونو اروا پېژندونکو به د زده کړې په هکله يوازې د حافظې په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسير اکتفا او بسنه کوله. خو نويو اروا پوهانو به د تجربې څېړنې په موخه ټينګار کاوه.

د نويو اروا پېژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د اروا پوهنې تعريف همغه پخوانی تعريف يا نې «د هوښيارۍ يا شعور» وه. اما عملاً به يې قدرت نه، توانو نه، لياقت او مهارت نه د هوښيارۍ د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وينا نويو اروا پېژندونکو په نظري لحاظ په تحليلي اروا پوهنې چې د کيميا له علم څخه يې الهام تر لاسه کړی وو عقيده درلوده چې پيچلي او مرکب افکار او عواطف يې د ساده او بسيطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصويرونه او ابتدايي اولومړنيو حسونو ترکيب بالـه . خـو عملاً يې دا نظري هدفونه هيروړل او پاملرنه يې نه وه ورته کوله په نظري لحاظ دا اصالت تداعي ښوونځي ، پيروان وو . خو عملاً يې جدي طرفداري نه کوله .

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو ، کلاسيک اصول او د څيړنو د نويو طريقو تر منځ پيدا شو . نو د نويو اروا پوهانو لپاره يې ښه فرصت برابر کړ .

څو د اروا پوهنې داساسي مسلو د صحت او سقم په شکله ، يعنې هوښياري دارواپوهنې داساسي موضوع او د باطن يا نفس مشاهده[1] د څيړنې د يوازينۍ طريقې تر عنوان لاندې ، بحث او مناقشه کړي .

د شلمې پيړۍ په لومړي لسيزه کې نويو اروا پوهانو د سلوک موضوع ته چې « ښکاره شعور » پورې اړه لري ، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څيړنو کې يې د عيني طريقې څخه کار اخست . له بلې خوا هغه اروا پوهان چې د روان کاوي پلويان وو نو د « پيچلي يا تياره شعور » څيړنې او مطالعې ته يې د « ښکاره شعور » څخه ډير اهميت ورکاوه او په دې عقيده وو چې د اروا پوهنې اصلي او ژوره څيړنه بايد د شعور په دې تياره برخه کې سرته ورسيږي .

نوي اروا پوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آيا د تداعي

1 - Introspection .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلق اصل، د زده کړې د نظريې او تيورۍ لپاره ارزښت لري که نه په دې عقيده دوچې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څېر چې د انسان سلوک او عمل يې يوازې مجموعه د ساده او پېچلو عکس العملونو، پېژانده، د انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظريه کې دا ګټيزم وحدت په نظر کې نه دی نيول شوی.

په همدې ډول نوي اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «ښکاره شعور» يوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکيب او تلفيق شوي، هم اېراد نيوه او په دې عقيده وو چې په دې فرضيه کې هم د کليت اصل يانې وحدت او د انسان هويت له نظره لويدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقيده ؤ چې د انسان شخصيت د وه رکنه لري، چې يو يې وحدت او بل يې هويت دی. هويت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زمانې په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص دا حس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون يا پروسږ کال و... او يا به سبا او بل کال تصمم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهيږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمايز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصياتو کې له نورو څخه توپير لري. (سياسي: ۴۵)

مختلفه او متضاده فوې فرضيي ترڅېرېږي او انمايبت لا منځ دي امکان لري، د دې فرضيي قوت او نا توانی يو ورځ د د ير بحث، علمي مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا اروا پوهنې د ښيلا مېلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنوونځیو د ارزښت په هکله به ګران کار وي
چې په سبکاره ډول تفاوت
وشي
دا ځکه چې د یوه روحي سنوونځي

اهداف به په ډیرو ستونزو او زیار وکړای شو چې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د یوه اروايي سنوونځي د ارزښت د تعیین لپاره باید د هغه ګټې او یا بې ګټې توب په ښښتا او په ده زمانه کې ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیول شي . ترڅو سمې قضاوت او اطمینان حاصل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په ښني ارواپوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده، په دې ورو ستيو کلونو کې د اجمله چې «څنګه زده کړه کوو» د تجربي او نظري ارواپېژندنې د څېړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده. د زده کړې بېلابېل شکلونه لکه د نومونو يادول، د بې مانا کلماتو فهرست، د يوې معما د زده کړې طريقه، د ښه يا بد عادت زده کول، د يوې قيافې يا صحنې څېره حافظې ته سپارل او يا د شي يا پېژندل او توصيف کول او يا هم شي نورې ورته مسئلې د ورځې د څېړنې او تحقيق موضوعګانې دي. خو د حيرانتيا ځای دی چې د ارواپوهنې په لرغونو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هېڅ فصل نه دی راغلی. لا ويليام جيمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې يې د «ارواپوهنې اصول» تر عنوان لاندې بشپړ کړ دا سې کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يادونه کړې ده.

1- Associationism. 2. James. w.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونو ارواپېژندونکو یوازې د بیا په یاد راوړلو د هغو مو اوځینو نورو چې مخکې یې زده کړې وي، د ذهني تجربیاتو او شرحه ورکړېده. خو د زده کړې د عملیې په برخه کې یې کومه تجربه نه وه پیل کړې. د دوی د زده کړې د عملیې په هکله، کلي فرضیه دا وه چې هغه د تداعي فرضیه وه. خو د دوی د دغې فرضیې مبدا او منطق د زده کړې عملیه نه وه، بلکې دوی یوازې د بیا په یاد راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو ارواپېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې چې افکار له کومه کېږي؟ دا ځواب ورکاوه څنګه چې افکارو له جریان او تشکیل له تېرو، تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم یو پر بل پسې راځي، نو ځکه نو موږ افکار یو له بل سره یوځای او تړلي یي. دا د ارواپوهنې د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګلیسي ارواپوهنې یو زوړ ښوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځینې ارواپي یا نفسي پدیدې یا مسلې یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کوي چې د یوې حادثې پیدا کېدل په صحنه د وجدان کې په څېړنې سره هغه بله حادثه را یادوي د دغې حادثې ته تداعي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همغږي وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغونې ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د « حافظې » ترعنوان لاندې ليکل شوی دی پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده ، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې الف فرد ب ته ور په يادکړي نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي ؟ . وايي چې : د ارابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيداشوې وي چې ته تداعي وايي . د بېلگې په توگه که يو څوک ووسي او دهغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا ډېر سره ورته دي ، يا په کلي توگه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موږ خوا سره يو ځای ليدلي دي . دې د ې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انگليسي طرفداران « د تداعي قوانين » وايي . او کله هم دا درې اړيکي يې خلاصه کړي او د يوه قانون ترعنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم پرې ايښی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نومېږي د ټولو افکارو ، اصل او منشأ « احساس » بولي . دا ځکه چې د ده په گروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيداکيږي څو په لومړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرکې د هغه يوه برخه يا ټول د حسي د ړيځو يا حسي د ستګاه له خوا نه کسب يا حاصل شوي.

څوچې انسان يو شي ټوله يا يوه برخه يې ږغوانه وي ليدلی يا احساس کړی د هغه شي تصور يا تجسم نه شي د رلوډی، نو دا طبيعي خبره ده چې له ړوندي دا سې تجسم څخه پر ته نه شو کولی له يو تجسم يا تصور څخه بل تجسم يا تصور ته ورسيږو. نو ځکه ټول خيالونه يا انځورګري يې د انسان کې د حرکتونو يا جنبشونو حکم لري، او د هغو جريانا توبقا يا وي ده دي چې د انسان يوه احساس کې جوړ او ترکيب شوی دي. له احساس څخه ور وسته بيا د حسي ادراک او بيا د ذهني تصوراتو يه صورت دوام پيدا کړی دی او له منځه نه ځي.

هابس دا ړولي مختلفو استعدادونو څخه يوازي دوه اصلي فعاليته مني دي، يو د بيا په ياد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په ياد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو ليکنوکې د «تداعي» کلمه چې نورو ليکوالو وروسته پيشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خيال پر دازی نه خبري کوي وايي: دا فکارو او تصويرونه چې دي د احساسونو اصلي پيوستون او پرله پسې والی تنظيم کړی دی. نو ويلای شو چې په واقعيت کې هغه د تداعي موضوع د محاورې له طريقه بيانوي. هابس بيا دا دوارو فعاليته په يوه فعاليت کې خلاصه کوي او د يوه «حرکت»[1] نوم پرې ږدي.

---

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند ه یو بهرنۍ څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انګیزه[1] (د مثال په توګه نور امواج ، د صوت ارتعاشات ...) تواږي ، تاثیر کوي . دا انګیزه دحسي دستګاه په مرسته دارګانیزم داخل ته نقل کوي . څرګنده چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي . دبدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي ، څو په پوره ډول له منځه ولاړ شي . په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی . په دې ترتیب څرګنده چې د تصویر ونو تواتر له انګیزې څخه اوږ داو دوام درلودل دی . نو همدغه موضوع د افکارو د وروستي جریان منځته راوړي . په دې ترتیب سره هابس نقل اروايي مسایل ، د فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت ، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي . اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم دارګانیزم په وجود کې ومني او هغه دارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتو حرکتونو په واسطه څرګندیږي . څو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې د خارج ، څخه نقل نه کوي ، بلکه دارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي . دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یوه جسم ته نږدې کوي او یا له یوه جسم څخه ېې لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي . د بیلګې په ډول مینه د حرکت لومړی مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نږدې والي سبب ګرځي او په زړه بدوالي یا تنفر هم د حرکت ابتدايي مرحله ده چې د لرې والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات (مینه، لکه د ډوډۍ اشتها) ذاتي او فطري دي خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او رواپوه جان لاک[1] لومړی شخص و چې د عقل معلومات فطریت او زده کړې د اروايي ښوو ای ذهني ورزش له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا تعلمي لیدل کیږي چې یو شانتې طبع، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې دغه نوی فکري طرز د تجربه ګرايي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت وموند دغه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرايي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې دغو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینو نو څخه خلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو نو تصورات[6] دي.

---
(1) Jan lock. (2) mental disicipline.
(3) tabula rasa. (4) empinicism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پیوستون عامل باله.
د هغه په عقیده افکار به یا ساده وي یا مرکب. د افکارو ترکیب یې له بل سره
د ذهن یو فعالیت دی. چې په دارواېي کیمیا «هم یاد یږي او وروسته
د اروايي پیدا یښت[1] د نظریې سبب وگرځید.

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نوځان لاک په یو ډول
داخلي حواسو هم عقیده درلوده، نوکله چې ذهن به حسي تاثرات
پیدا کېدل دا تاثرات به په مبهم ډول یو پر بل پراته وو. خو ذهني
دستګاه سربیره پر دې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، دا توان
یې هم درلود چې هغه وپيژني، اندازه یې کړي او تعمیم ورکړي. یعنې
کوم شي چې د مجاورت، مشابهت یا ورته والی او تضاد له طریقه
افکار او ذهني تصورات یو له بل سره پیوند کړي.

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د اروايي
ورزش یا ذهني دسپلین څخه، د عادت پیدا کېدلو طریقې ته تغیر ومومي
د لاک افکارو، اروا پيژندونکو ته نوې لارې پرانستله او د دې
سبب شو چې له وراثت څخه محیط ته پاملرنه وکړي. د ښوونې او
روزنې په لحاظ د لاک د نظریې مفهوم دادی چې په مدرسه کې ښوونکی
د کوچنیانو د اروا معماران او جوړونکي دی. اصلي دنده یې د پرو
گرامونو جوړول او اجرا ده. څو په زده کوونکو کې ښه عادتونه پیدا
کړي.

---

(1) apperception.

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید دحواسو روزنې ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوې نګرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې یخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعنې اروایي ورزش او د سپلین به یې بیانا وه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اولسمې پېړۍ تر پایه پورې دوام درلود.

د اصالت تداعي روزنې
ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه:

هربارت[1] د سپینې لوحې د نظر سره د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کېښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې دغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار یوړخت و، نو ځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظر یې وړاندې کړي. او په خپل وخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس درلود. هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې د انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژی پر اساس بنا کړي. هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

ارواپوهنې ته د «ذهن کیمیا»(۱) په سترګه ګوري. نوله دې امله د ارواپوهنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا اروايي حالتونو(۲) مطالعه ارزي. ده په لکه یې کیمیا دان غوندې د ارواپوهنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کړله.

د هربارت د ارواپوهنې طرفداران د اروايي حالتونو ارواپوهنه پر اصیل او مسلم حقیقت پېژني چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني(۳).

اروايي حالتونه، د اروايي فعالیتونو بېلابېل عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا یښت خزانه(۴) جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر څه وخت د رک یا پیدا ایښت مرکز چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د اروايي حالتونو ټولګه ده. په واقعیت کې د نویو اروايي حالتونو ډېروالی یا جذب په تېرو اروايي حالتونو، د اروايي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د دغه په عقیده ذهن لکه د یخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ډېره

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه یې په اوبو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي. هر نوی احساس چې له پخوانیو تجربو څخه په کلي توګه بې مفهومه وي.

هربارت، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په دریو برخو ویشي. هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان)، ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په همدې شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

یوه د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي څېنې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تېرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هر یو د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پوله پسې د ول روښانه شعور و وجدان کې داخل شي نو هغه وروسته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کېږي. هربارت د دې تجربې له کبله، د تکرار (تمرین)، په اصل پوه شو او د تداعي اساس یې داوه ول معرفي کړه، چې هر وخت که څو خیالونه او یا څیزونه یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لومړني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وايي .

د پیدا ایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې :

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړنه هم په مفه کې شامله ده . ۳- ادراکي مرحله .

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د یوشمیر ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي .

د هربارت د پیدا ایښت د نظریې پراساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیدا کیږي . په دې کې شک نه شته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده .

د هربارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي ، باید د هغوی د پاملرنې ور وګرځوي . ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او ساز ګاري ولري د کتنې، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړای شي . د ښوونکي موخه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري .

---

(۱) circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو ښوونکی باید هغه وپېژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او گټور دی چې دا مرحلې په ځیر سره وڅارل شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری وچمتووالی، ۲- د مطالبو وړاندې‌ینه. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم
۵- په کاراچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او روښانه شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تېرو زده کړو په تکرارولو سره شاگردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلگې په توگه د لامبو وهونکو څیزونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکي اجسامو لکه بالون، د اوبو پړقانې، لرگي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندې‌ینه: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکله د تجسم او ښودولو په طریقه وړاندې کوي. د بېلگې په توگه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنگه غوړي د اوبو پر مخ او یا فولادي گلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی دوه لومړۍ مرحلې په ښه صورت سرته رسولې وي نو زده کوونکی ویني چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هڅونه وجود لري. له دې کبله ځواني او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې یو له بل سره اړیکې پیدا کوي. د تېرو او طبیعي ورته والي له کبله یو له بل سره پیوند پیدا کوي.

۴ ـ تعمیم: په دې مرحله کې زده کوونکي زیار باسي چې د دوه ډولو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د یو کلي حکم او اصل په صورت بیان کړي.

۵ ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د دېرو مطالبو د توضیح لپاره چې په لاسبو وصلو مربوط دي، کارول کېږي. د اکار د مسئلو د حل له طریقه سرته رسیدلی شي. شبو ونکي ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي، چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده، نو ولې په اوبو کې نه ډوبېږي. یا داچې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آیا یو خاص شی په معینو معاییاتو کې لاسبو وصلی شي او که نه؟

د هربارت پلویان زیار باسي چې نوموړي مرحلې د تدریس د کلي طریقې په عنوان وکاروي.

په واقعیت کې هربارت باید د علمي او تربیتي اروا پېژندنې بنسټ اېښودونکی او مخکښو وپېژندل شي.

د هربارت طریقه په لومړي سر کې د وونټ[1] له خوا په المان کې او د تیچنر[2] له خوا په امریکا کې تعقیب شوه او د جوړښت، ساختارګرايي ښوونکي[3] او هغه د باطني یا نفسي طریقې[4] د راڅرګندولو او منځته راتلو

---

(1) wundt.w. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندیږي چې هر بارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کوونکي پوهه او معلومات پېیږي، نو باید هغه د علمي تداعي ګرایانو څنګ ګمان شي او له بلې خوا د هغه ښوونې او لارښوونې د علمي تجربو په پراختیا او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې هغه د ساختګرایانو په قطار کې و شمیرو.

د ابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپېژندونکي ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئلې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هیریدو[2] په عملیه کې هم په لاس راوړل. دا لومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله دې کتاب د تجربتي جنبې شربیه د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم تر څېړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سروکار درلود. خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع ته د ېسره پاملرنه نه کوله، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H.   2- Extinction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د ښوونځي پلویان لومړی تر څه دېته یا ملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلیږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د یو یاد ساتلو له طریقه ان ما یسبت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغوني پلویان به د تداعي د پایلو او اغیزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپېژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویان به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغیزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي . ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه بشپړه او باوري طریقه ده، یانې لرغوني ارواپېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي ارواپېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربي طریقې څرګنده کړه چې هر څوک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په بله وینا د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت وي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حافظې د څرګندولو لپاره نومونې دغه ډول له ازمېښتنو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې څو ټکس یا شل مانالرونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وغوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښتي پایله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د هغو جدولونو چې د دوی د عمر سره همغږي زده کړونکو د اړ
مینې د پالیسۍ څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او برتله
شي څه په دې پوله د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي. په یوه ازموینه کې د لاندې شل اصطلاحگانې
کارول شوې دي:

ستن، یوه، غلطه، کږکه، اوبه، پښه وسکی، تجلیه، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، برف
او کیف.

ابینگهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته
یادونې یې جوړې د دغو اصطلاحگانو کیدای شي چې زده شي، په
دې برخه کې کرسه شاگردې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته.
دا عملیه تر هغه وخته تکراریږي څو زده کوونکی وکولای شي د ۷۵ په
سلو او سل په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینگهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته
قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله
یې د کړې منحني، چې نن هغه ته پیژني، رسم کړ.

د «هیرولو منحني» په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې
کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډیر کړي.

د ابینگهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څیړنه کې د عیني
طریقو څخه کار اخستل کیږي او د دې ورته نورو په زړو پوهانو ښوونیا طریقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندېزونه هم شوي دي. د دې اروا پېژندونکي په عقيده نشو کولای چې د تداعي موضوع ليا نږې د مجاورت له طريقه توجيه کړو، ځکه چې مجاورت اساساً يو مساعد موقعيت دی، کوم قدرت يا قوه نه ده. مغه شرايط چې د زده کړې په حالت کې دي. تر ډېره حده د روابطو او تناسب په نظر کې نيولو سره، د کلماتو د تلفيق او ترکيب څخه ګټه اخيستنه او استفاده کوي.

د اېبنګهوس د تحقيق او څېړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي چې آيا د «هېرېدلو» موضوع يوه تدريجي عمليه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې يوه معينه برخه د زده کولو له وخت څخه بيا د بيرته ورکولو تر وخته يعنې يوه زماني واټن، د متحول يا متغيير شرط په عنوان انتخابيده، بيا د دغه شرط تغيير او ارتباط د زده کړې په هکله ازمايښت کيده، پايلو وښودله چې موضوع ژر زده شوې وي ژر له ياده وځي او بيا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژوروالي يا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمايښتونو څخه څرګنده شوه چې که هر څومره د يوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زيار واېستل شي پايله يا موخه يې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په يوه بله تجربه کې اېبنګهوس، ازمېدونکي ته وايي چې د يوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ويده شي او بل هيڅ ډول اروايي فعاليت بايد ونه کړي. نتايجو وښودله چې په داسې حالاتو کې د هېرېدو چټکتيا (سرعت) د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دینې پاتې شي ډېر لږ دي .

د شپېټمو کلونو په وروستیو کې ارواپېژندونکو د تجربې، د هېرېدو د ماهیت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

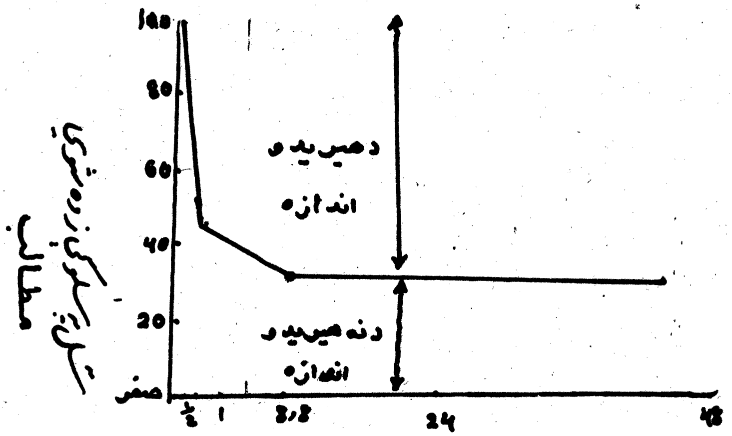

د ګړیو شمېر د زده کړې څخه وروسته

د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هېرېدو په شکله د امنحني د یاد ساتلو او هېرېدو د اړیکې مثال دے .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا صالت تداعي نظرئې

بنسټ ونځي

د پاولوف[1]، تارندايک او نورو ارواپېژندونکو تجربو او ازمايښتونو وښودله چې د پاولوف د تقويت فرضيه او د تارندايک د «پاداش» فرضيه يوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک علل لري. تارندايک لکه څرنګه چې د عبارت غوښتونکي خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او خپلو څېړنو کې يې فزيولوژيکي او ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندايک عقيده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. يعنې د داخلي محرکاتو اثر د باندينو محرکاتو په پرتله ډېر دي. يانې داخلي محرکات د تمايل يا سايقو سبب ګرځي او ژوندي موجود فعاليت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عمليه ده چې دا دواړه سره پيوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندايک: تارندايک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پايلې د حيواناتو د ذکاوت او سلوک[3] په هکله له تکويني لحاظه، په يوه کتاب کې «د حيواناتو ذکاوت» تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حيواناتو د زده کړې د مختلفو حالو د څېړلو لپاره له مختلفو وسايلو لکه پېچلي لارې[4] يا معما اميزه جعبې[5] او داسې

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edwad Lee thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem bokes

(5) puzzle ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوروڅخه کار اخستل. تارنډایک به هغه ژوي چې ازمايښتول، وږي کړل او بيا به يې په هغې پيچلو لارو کې چې د ډېرو لارو پای به تړلی وو او يوازې يوه لار به د خوړاړه رسيدو ته خلاصه وه، خوشې ((ايله)) کړه، وږی حيوان به کله چې هغه صحيح لار خوړو ته ورورسته د زيار ايستلو پيدا کړه، تشويقيده. د دې تجربې په جريان کې، حيوان ازاد پرېښودل کېده چې څو څو ځلې او طرح سره کار پيل کړي، څو د هغه سلوک او فعاليت به يې څار او هغه وخت يې چې د ځل لومړي برياليتوب له پاره لګولی و ثبيداوه، بيا به يې هماغه ژوی په پرله پسې ډول ازمايښت کاوه او په منظم ډول يې د هغه سلوکي تغييرات او زماني کموالی، غذا رسيدو ته چې د حيوان د زده کړې او مهارت له کبله پيدا کېده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا يا نې د ژوي پرمختګ، دستونزې په حل کې، د ((زده کړې منحني)) ترسيم کړه او د حيوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد يې په لاس راوړل.

تارنډايک د دې تجربو څخه دې نتيجې ته ورسيده چې حيوان په تجربو کې ځينې حرکات او کړنې د سمون يا بدو پايلو پر اساس ((حذف)) يا ((انتخاب)) وي او بيا هغه د ((اثر قانون))(1) يا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي: ((هر عمل چې په يوه ټاکلي موقعيت کې د رضايت او خوښۍ سبب شي، هغه عمل د هغه موقعيت سره، تر هغه وروسته تداعي کيږي.

يا نې هر وخت چې

(1) Thorndike law of effect.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه عمل بیا منځته را شي ، دبې احتمال لري هماغه عمل چې تېر کړت انجام شوی وي ، بیا تکرار شي ، برخلاف ددې که یو عمل په یوه ناکامي موقعیت کې ، سبب د نا راحتی شي . په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه امتناع پیدا کوي یا یې که بیا هغه موقعیت منځته را شي ، دېر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدد د اُصورت ونیسي ،، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده ، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له کبله «هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي ، هغه موقعیت سره تداعي کیږي» هر څومره چې د غه ځواب ، هغه موقعیت ته دېر ر د تعداد په حساب ، ورکړل شي ، په هماغه اندازه تداعي محکمه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي ، تداعي ضعیفه کیږي .

دا د مشق او تمرین قانون ، هماغه لرغوني قانون ، د تداعي ده چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاویانې په انگیزه - ځواب اطلاق شوی دی . اما د ژوندو د زده کړې ځینې په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي .

تارانډایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څیړنې او ازمایښتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه یې انسان تر څیړنې او مطالعې لاندې ونیو . په دې ازمایښت کې لوړ نو زده کوونکی دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود خو ازموینې ورکول کیدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره تړلې وه نو ازمونکي ته به د تشویق په توګه ویل کېده "صحیح ده" او که ځواب ناسم و نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کېده "غلط دی" یانې په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. د دې ازموینو پایلو وښوده چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډېر مثبت و. تارنډایک د دې پایلو پر اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډېر اهمیت قایل شو. د تارنډایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمايي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیدا کېدل، په اتفاقي ډول پخپله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارنډایک په خپلو مطالعاتو او څېړنو کې، د تداعي د فرضیې څخه پلوی کاوه او یا هغسې چې د ده څېړونکو وه وايي "د اړیکو او مناسبت"[1] فرضیې پلوی و. تارنډایک په دې عقیده و چې تړلې تداعي ګانې د انګېزې ـ ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي یوازې مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کېدو تمام شي.

(1) Connection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د ځینو ژوندو پولرلو سره د حیواناتو په پرتله، پراخه اړیکې او ارتباطي سیستمونه پیدا کړلای شي. د انسان روحي لوړتیا د حیوان په پرتله په ډیره لوړه کچه کې نغښتې ده. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعریفوي: «ذهن یو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د مختلفو موقعیتونو سره چې مخ کیږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ایوان پطرویچ پاولوف نامتو روسي بیالوژست یو له هغو لومړنیو کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تړاو ته یې په ډیرو علمي ازمایښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی درلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څیړنه کې تیر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخستلو بریالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له یو کاله ورځینو څیړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړی و چې د هغه په واسطه کیدای شو د حیوان لاړې چې د خوړو انګیزې څخه وروسته په خوله کې د ځواب ترڅنګ ان لاندې تولیدیږي، اندازه کړي.

---

(1) Mind.

پاولوف په دې ازمایښت کې ولیدل چې په سپي کې د لاړو ترشح پخوا تر دې چې خواړه ورته ورسیږي، عملاً پیل کیږي. په دې ډول چې: یې اوازې د خوړو د طرف لیدل، یا تر دې کیدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، یا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب گرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجودیت د سپي په خوله کې یوه طبیعي انگیزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي لیدل یا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبیعي انگیزه نه شي حسابیدی دغه خبرگونه یا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او یا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کوي د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړي وي. په تر گه د خوړو د لوښي او یا د پښو اواز د سپي لپاره یوه علامې[1] نښه یا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف پوه شو چې د داسې علایمو او نښو موجودیت په هر موقعیت کې د حیوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف دغه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروایي ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړو اروایي روند د فرضیا ترڅنګ د هغه فزیولوژیکي فرضیاتو پر

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه د ړلو ده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح وړاندې کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انګیزه[2] وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس یې زده کړو ځواب او ځواړه ته غیر شرطي انګیزه ده چې هغې ته تقویت[3] هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې ارواپېژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده. پدې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې بیانې د شرطي ځوابونو د غبرګون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړو په ټولو ډولو کې امین او صادق وي.

چارلز ادوارد سپیرمن[4] انګلیسي ارواپوه (۱۸۶۳ - ۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله ارواپوهنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پیوستون او مناسباتو پر اساس بنا کړه. خو هغه پخپله د ارواپوهنې د دغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه ونه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه ډول خام دي. ځکه هغوی په داسې انکارو او مرضیاتو کې چه د ذکاوت پیدا کېدل، د نوي معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل یې پرې خو ته پرېښي او عملاً بیانې له حافظې سره سم وکارلي.

---

(1) conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Rainforcement (4) Charles Edward .S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دگشتالت د ارزاېښتدنې پلويان هم د تداعي د سنبونې پر پلويانو داسې انتقاد وهلی. او وايي چې دگشتالت د ارزاېښتنې خدمت د اصالت تداعي سنبونې لپاره عمدا دی چې د دوی د غه خلاق کوي. په هر صورت د تجربتي تداعي ارزاېښت ته نكه د دې سنبونې د فعاليت په ساحه کې ستر خدمت نه سرته رسولی دي. د بېلگي په توگه د مساعدو يا نامساعدو شرايطو پيدا کول د حافظې په مکله د زده کړې او هېرېدنې د منحني گانو ترسيم، څېړنه د متقابلو تاثيراتو په مکله په تداعي کې د زده شويو څوابونو (عبرگونونو)، انتقال له يو عمل يا موقعيت څخه بل عمل يا موقعيت ته، او داسې نور.

هيلگارد[1]، رابنسون[2] وودورت[3] او عمداسې نور پوهان شمېر دا منلي چې د اصالت سلوك پلويان د اصالت تداعي جز حسابيدای شي. ولې ټول تداعيان په هيڅ صورت سره د اصالت سلوك پلويان نشي کېدای. د تداعي سنبونې د زده کړې او په ياد ساتلو په فرضيه ده،خو د اصالت سلوك سنبونې کاملاً ځانگړی بحث او تربيه لري چې وروسته به شرحه شي.

---

(1) Helgard Ernest .R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د شعور جوړونکی ښوونځی[1]

ویلهیلم وونت[2] الماني په ۱۸۷۹ کال کې اروا پوهنه د مستقل علم په توګه وپېژندله او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په ازمایښت او څېړنه لاس پورې کړ. وونت په ۱۸۹۲ کې ویلې دي «د اروا پوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد همانه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علوم موضوع ده»

وونت درې، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لوړنۍ «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې د «مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم ورکړ. په دې ترتیب د هغه د اروا پوهنې په تعریف کې د انسان هغه ټولې تجربې چې په مستقیم ډول د اروا پوهنې په برخه کې شاملېږي، داځکه هغه څه چې موږ یې په هکله باطني افکار، احساسات لرو، هماغسې یې په خارجي شیانو هم پوهېږو او خبر یو.

---

(1) Structuralism

(2) Wilhelm Wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورونت په لومړۍ مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] وایه او د بهرنۍ نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګرځیده. بیا وروسته ورونت د نړۍ پېښو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «آګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود آګاهي» او د دواړو مجموعې ته «شعور» ووایه. اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپېریال ته ګرځي او په همدې توګه د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي. انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډېره ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیسم[2] په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خوا ته یا د رفلکس[3] په شکل څرګند شي، لکه د اورګانیزم غیر ارادي عکس العمل د خارجي اغیز په مقابل کې او یا د غریزې[4] په شکل چې یې د مل، ناخود اګاه او ابتدایي څرګندونې شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.

(3) Reflex (4) Instinct.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري، ۱۳۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په ارواپېژندنه کې د واټ برخې یا نور داخلي او بهرني نړۍ ته شامله شوې ده.

کله چې د ارواپېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د ارواپېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقې او روش سره ورته والی پیدا کړ.

وونټ عقیده درلوده چې ذهني تحلیل تجربه یکه د خارجي اشیاوو درک، تیرېدا خاطرې، هیجانات، اهداف، پېچلې او مرکبې مسلې دي چې باید په علمي توګه یې په تجربه او تحلیل شي. همدغه تحلیل او تجربې وونټ د شعور د عناصرو په هکله سرته ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وښودله او په دوو اصلي برخو یې ووېشله لومړی هغه احساسونه دي چې داسې بریښي چې مونږ ته له بهرنۍ ناحیې یا نړۍ څخه چې زمونږ د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کوو، چې زمونږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع یې زمونږ په وجود کې ده. دا ساده او لومړني احساسونه څوک یې لوستونکي چې حواسو سره شراوګان لري، ډېر منبع شرحه کړې دي. کله د رنګ ترلیدل. د تیغ اورېدل، د مثلاً شکل جلبول احساس او داسې نور،

د اصالت جمل ارواپېژند ونکو د دې عوامل بېخي نه کې تړلي

شو چې دا هم بیان کړي چې څنګه منځ ته راځي او یا څنګه ښیان وینو.

دا لومړي احساسونه د دې اروا پیژندونکو لپاره چې د اروا پوهنې د ترکیبي سیستم ټول بیلیان دي، په دې خاطر ډیر مهم دي چې کولای شو د ممکنه ساده تجربې او کړنې د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړو. انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نا مطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هر چا منلي دي. خو وونت دوه جهې نور هم پر هغو زیاته کړل. یوه جهه یې د تحریک او کرارۍ راوستل، او بله جهه یې د خواشینۍ (انحطاط) او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بیلا بیلو اشکالو او طرحو یې له یو سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بیلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بیلا بیلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې دی. میل او اراده په لحظه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د وونت هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي یا په بل

---

(1) Passive. (2) Pleasant-unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

عبارت د وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمیر ارواپوهنه نه ده، بلکه د روښانه شعور، د محتویاتو شرحه د ارواپوهنې هدف او منظور دی. «د نفساني منتجه یا د ترکیب اصول»، چې له مخې په زړه پورې قوانینو څخه دي چې وونت یې وړاندیز کړی دی. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو: «د څو نفسي عملیو ترکیب یو بل سره نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبوونکي اجزاوو یې نه درلودل». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت تداعي د مبډونکي په تعلیماتو کې له وونته تر مخه او د ګشتالت په ارواپوهنه کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. وودورث د ۱۳۴۸: ۴۳۸ م

څنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې مبډونکي ملي یانو د ارواپوهنې موضوع شعور (1) یا د خود اګاهي تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د داخلي مطالعې (2) له طریقه کولای شو د شعور یا خود اګاهي د تشکیل طرز تر مطالعې او څېړنې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس (1)، تخیل (2)، عواطفو او تفکر (3) څخه تشکیل شوی دی. دا د وول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه جوړې او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

اډوارډ براډ فورډ تیچنر (4) انګلیسي پوه لومړی د وونت سره په څېړنو بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brodford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړنې په پوهنتون کې د عمر تر پايه په اروايي څېړنو بوخت و .

کلاسيک ښوونځی يا د تيچنر د عقايدو

اصول

دالمان د لايپزيګ په ښار کې د تجربي ارواپوهنې د ښوونځي له پلويانو څخه، د وونت او (۷)، تنو زده کوونکو زيات وېوست چې په امريکا کې د اروايي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي. تيچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګليسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال يې وکرنل د پوهنتون د ارواپېژندنې د لابراتوار مسووليت ومانه. د ده د مهمو اقداماتو څخه يو دا و چې ده د وونت د ارواپېژندنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل[1] د ارواپېژندنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امريکا کې رواج درلود پلوي وکړه .

تيچنر کارنده مفاهيم يا په بل عبارت د عمل او ترکيب د جوړونکي اصطلاح ګانې، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل. د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په دې وخت کې د تيچنر له خوا چندان تعجب او حيرانتيا ونه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت بېخي ارزښت نه لري. ځکه کله چې غواړو د يوه ماشين په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشين د جوړښت يا ترکيب او هم د هغه د فعاليت او استعمال څخه وغږيږو . په همدې ډول د سترګو په بحث کې کولای

(1) Functionalism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبرې وشي .

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناټومي)، او هم د دندو علم (فیزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناټومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فیزیولوژي د دندو او عمل علم دی . په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب دیوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دندو د اسپکارو کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا دنده لیان جوړ دی. دا دوا ړه علمه مهم دي ، ولې دا سې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي ، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څیړنه وشي .

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپوهنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (روان)، اړیکې موازي او هم آهنګه دي بې دیل سبب نه کیږي او د هغو ترمنځه د علت او معلول ارتباط نشته.

تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي . دا ارواپوهنه د ځینو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو مبنیا ګڼي جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي :

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شی په موجودیت کې حضور کې تشکیلیږي . دا د وه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغیز دی. ورو سته له دې دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخځه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. دبیلګې په توګه د غږ په مثله دهوا ارتعاس خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. ورو سته له دې د وړمقدموخځه په مغز کې انعکاس پیداکیږي چې هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیداکوي.

۲- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې بیرته د اشیاوو له حضور څخه په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عاطفي خصوصیات دي. د انفعالاتو د داسې تجربو لکه مینه، نفرت، خشم او خواشینۍ په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکې ارواپوهنې، کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو پر بنا ولاړه دي. د قاعدې پر اساس، دا ډیر ساده سیستم دی او ډیرې پیچلې نفساني مسئلې له پورته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل او انفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پیچلي حالات لکه تفکر، حافظه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني حیاټ وضاحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو او بدلونونو په اړه دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارکې په دوه

برخه ویشل کیږي. چې ځینې له مغز ځخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته ګي لري او ځیني له مغز ځخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علمونو کې د شیانو عمومي طبیعت لیدل او لاس، مشاهده ده. داخلي او نفسي کتنه چې له یو ډول مشاهدې ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده. د طبیعي نړۍ له مشاهدې ځخه تعبیر ولري، خو په اصل کې دا دواړه طریقې یو ډول دي.

داخلي کتنه د علمي اروا پوهنې او فلسفي اروا پوهنې د بېلوالي حد د حد فاصل، او د هغه فکري طریقې ځای نیونکی ده چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کاریده.

تیچنر د اروا پوهنې په ځینو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د ازمېښت موضوع چې امریکایانو ته ډېره په زړه پورې وه او د فردي اختلافاتو د تعیین لپاره په کاریده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي ځانانو اروا پوهنې ته یې پام ونه کړ. لمهرت تارندانګ او کاتل ځیانو ځخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي ښوونځۍ یې سطحي وګڼله.

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دغې دستګاه په فیزیولوژیک څیړنو کې هم د پام وړ پرمختګ ونه کړ. د خیالاتو د زده کړې مسلې یې هم د اروا پوهنې له قلمرو ځخه بهر وګڼلې.

همدا سبب شو چې دې ښوونځي به د پوهانو لږه پاملرنه جلب کړه. د دغه ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره. د امریکایي

ارواپوهانو د بې علاقه ګۍ سبب شول. (ارسته ۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونځي اهمیت په دې کې دی چې ارواپوهنه یې علمي مسیر ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقایدو څخه یې جلا کړه. زیاری وکیښ چې تجربي طریقې د هغې د مطالعې په اصولو کې داخله کړي.

په دې کې شک نشته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږي چې علمي ارواپېژندنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعمل داصالت
ښوونځی

دعمل د اصالت[1] نظریه دلومړي ځل لپاره په 1896 کال کې دجان دیوي[2] په واسطه طرحه شوه. دیوي په یوه مقاله کې چې د «د انعکاس[3] د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې دځیړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذرویي (اتمي) شکل چې د تداعي کړانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او داېې جوته کړه چې زده کړه د محرک ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ځواب میکانیکي اړیکې.

دعمل د اصالت نظریه ځکه تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسئلې په عنوان پیژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د تاکلو څخه داوه چې دعمل د اصالت داروا

(1) Functionalism. (2) Dewey John.

(3) Reflex are concept.

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړې .

د عمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جرمنت د اصالت د ښوونځي په مقابل د اعتراض غږ وچې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړې.

د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو ښوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې اروا پوهنه د بېلو څېړنو او مضمونو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي نظریه ده لکه څنګه په خلاص لاس یې د اروا پېژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څېړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ ور دورث[4]، او وارد رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څېرکي کې یو از دې د دوو کسو لارښوونې په لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څېړنه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د اروا پوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنت د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرمنت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، وړ بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي توکي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یو بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د جرمنتونه

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که موږ وګورو شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړو نو باید کولای شو چې د اروا پوهنې او زده کړې په کم وکیف پوهېدلي یو او د هغه اصول مو زده کړې دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د اروا پوهنې اصلي ونده داده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار بارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي څېړنو کې باید کار او ونډې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي.

انګل د پراګمټزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. ځکه چې د انګل د پراګمټزم فلسفه داسې یې فکر ده چې حقیقت، د فکر په سنجش، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومېږي،.

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدود دي. بلکه زیار باسي چې رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دې، عصبي فعالیتونه د اروایي فعالیتونو اصلي او تعینوونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي په اروایي فعالیتونو کې لازمي شمېري، همداسې انګل په دې عقیده وچې د ذهن یا اروا یوه مهمه ونده داده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارۍ او جوړښت کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت سبوونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښوده . خو ارواپي فعالیتونه او د بیولوژیکي نقش د ارواپوهنې د مسلو په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمېرل دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمېرل کیږي . دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچني د زده کړې په مرکز او قانون کې ځای نیسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش(۱) په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکي به یوازې په یو رشته کې د کسبي او آزمېښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله . خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي . په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، یاد نه وکړه :

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري .

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي د ندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي .

۳- سلوک او زده کړه یو تمامیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي .

---

(1) Mental discipline

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت سنووني، بنسټ په فعالیت[1] بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او ژوندو کړنلارو بې ضروري حکم وشمېره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راووړ

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لرل ته بل څه نه دي. یانې ژوندي موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژۍ پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغییر معلول دی. تروپېزم[1] یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې یې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خوا ته د دې مدعا بنه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګرېوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت سنووني د علم الحیات (بیولوژي)، پر بنسیاد

(1) Tropism.

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي، یوازې یې توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پیتله ونډې پر مختلف او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اروا پوهنه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او ځیرونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډېره اغېزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې»[3] کې څرګندوي چې «د انسان یوه پله یا ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله ډله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپېریال د محرک له اغېزو څخه را منځته کېږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct (2) Static
(3) James. R. Angell. Psychology.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړه . نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغیز و څخه خالصه وساتو . پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څیړنې طریقه :

جان ډیوي د عمل د اصالت ښوونځي په نامتو لارښودو او استادو کې

جان ډیوي د دې ښوونځي د نظر په نسبت اینبس د ونکو غوندې، د شعور د تشکل او جوړښت په ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې داچې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی . هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیدا کیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودریدو (توقف) سبب شي ، ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې ګري . بهرامي (۱۳۴۸ ، ۴۶).

اوس نو داروا پوهنې موضوع د جان ډیوي له نظره «د فرد انطباق له چاپیریال سره» دی . د دې ښوونځي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دادی چې د ژوند په جریان کې ، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سر ته رسیږي. د دوی په
نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا
ډول عواطف انسان له خطرونو او نویو موقعیتونو سره اشنا کوي
د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د
ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري.

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ
او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که دا فعالیتونه
کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې و ډروله نو په دې
صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیار باسي چې د دوی څېړنې
عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټوري وي
جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر
څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردار هم دی. د ده په عقیده
د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د ټولنې او سلوک او د کوچنیانو
د شخصیت پر اساس ولاړه وي.

د یادونې وړ ده چې علم نفس او علم د عمل له پاره د تمدن له
پلوه مړې دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ وو او ده.
لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو
ویشلای شو. په کلي توګه د هرې علمي رښتې د رشد په لومړۍ مرحله
کې موږ علم د پوهانو په نظر کې وي. خو وروسته مرحله چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځان ته جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړی معرف حقیقت پسې ګرځېدل او ډېرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډېرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو.

د اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندلو پسې ولاړل. چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بېزاره وو او دومره په علم فی نفسه کې ډوب وو چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي زیږی ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپېریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د نویو او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپېریال په صفه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مولود و، د نویو څېړنو او مطالعو مرکز وګرځېد

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د عمل د ((اصالت)) نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کې. د دې ښوونځي په رامنځته کېدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربېره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخونه ترڅېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د فلسفې بېړکه د پای او د شملې بېړکه د پیل په ځای نو غونډې، د داروین له عقایدو اغیزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفي بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د ((انسان د سلوک او طبیعت سیر)) کې په بشپړ ډول ځېرل شوي چې عصاره یې داده: ((انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.))

جان ډیوي د انسان تولنیز اړخ ډېر مهم شمیري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همدا شي د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له بل سره په مقابله کې ودره کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سرچینه شمیري. د همدې اصولو او نظریې پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنیو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو ټولنیز موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د ټولنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Funczionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا د وه خوښتني د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه اومرسته ئې بایر باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. ددې عقاید واساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولنیز تشکیلوي او لومړی بنسټ یا ئې بیولوژی (علم حیات) ته په فردي سلوک کې ډیره اهمیت ورکوي.

دانسان د ذهن توجیه او تحلیل امتفاعي او علمي اړخ یې د جان دیوي او دهغه د پلویانو ، خاص نظر او عقیده وه . ددې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي ، په کار دي چې د نفساني حیاتو له حریم څخه بهرشي او اړیکې یې د ټولو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو . د ژوندي موجود ذاتي دبدن دستګاه اندازه کړو دانسان پیچلو چاپیریال دطبیعت او نورو په پیچلې محیط کې مطالعه او وڅیړو .

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تر بېر دیخوانی کلاسیک ښوونځي سره چې د وروځې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کیږي:
لومړی تر بېر یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه خرد ګرایانو (د عقل پلویان) ، د اروا پوهنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي ، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني حالات و پلټي او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او پاکو نکي عوامل پېژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرمنت د ښوونځي پلويان لکه الماني وونت او انګليسي تيچنر د ذهن د محتويا تو جوړونکي عناصر ته داسې پاملرنه کوله ، چې کاملاً يې د نفساني چارو په هکله ، ستاتيک [1] بحثونو ته کش کړل ، او دا بحثونو دومره ورته په نښه پوره وو چې د ذهن يا شعور د ډيناميکه [2] برخه يې هېره کړله او له څېړنې څخه يې وغورځوله .

د عمل د اصالت پلويان په دې عقيده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبوونکي عناصرو په منظور ونه څېړل شي . بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جريان عملي پايله څه ده ؟

د شيکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلويان د نفساني چارو د جريان د عملي پايلو په هکله زيار باسي چې ارواي چارې په طبيعي او رښتني قالب کې وپلټي ، خو دکلا سيک ښوونځي پلويان چې د محض او في النفسه علم پلويان دي ، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي او د هغه يوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي .

دا دوه فکتې د لپاره علم يوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره دي د دوو ښوونځيو ښکاره او بارز توپيرونه دي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني يا رواني چارو جريان په طبيعت يا نړۍ کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

گټه ورځخه اخستلی شو ؟ خوتیچنر له دې پوښتنې ځخه بیزاره واو ګڼه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمیرله .

خوحان دیوي چې تربیتي نظر درلود ، ذهن یې همیشه دروستي پوښتنې لورته ځیر ؤ . او تربیتي چارې یې دا روانپوهنې پر اصولو کې بلتل او په پای کې علمي او روانپوهنې ته متمایل شو . دا مطلبونه د دې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غتې توپیر وشمیرل شو .

د عمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې د استمرار حالت وجود لري یا نې د استمرار حالت د محرک او عبرګون ، عکس العمل ، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ ، د ټ وند موجود او چاپیریال ترمنځ او داسې نور .

جان دیوي د بدن او ذهن دا پېکي تر منځ خاص نظرلري او مسأله په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي . د دیوي په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت ، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني ، خو دهغه د منظمو او ځانګړو حوا د تو په ځیر یو له بل ځخه نه بیژني .

د جان دیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغسې چې په واقعي نړیکه د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته ، په همدې ډول د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ د لوړې کچې لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن یا نفس یوه سپینه لوحه ده چې د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویرېږي .

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت اوږده کړې اکتسابي یانې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس . داسې قبلونې د دیوي په ډېرو اثارو کې لیدل کېږي. د دیوي په عقیده زده کوونکی خپله د ادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له یوې خوا څخه زده کوونکي د نړۍ په واقعاتو او د هغو پر څنګوالي خبروي د هغو زده کړه او پر هغه زیاتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نویو زده کړو لپاره ورکوي . په همدې خاطر جان دیوي «انسان ته مخلوق د عادت وایي نه د عقل».

جان دیوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلا کولای . دا فعالیتونه هدفونو ته څېر وي او پایلې ترې لاس ته راځي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جمیز اروا پوهنه :

ویلیام جمیز[1] یو جامع او په خپل ژوند کې هر وخت په زده کړه ، څېړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزېږېداو په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو . نوموړی د اروا پوهنې لومړې تجربه ځای « د هارورد په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جمیز سربېره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . د ده د فلسفې شرحه د ده د ځوانۍ مېنه لري . له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفي مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دینې عواطفو د ده د مادي فلسفې اړخ تحلیل او . همدغو مطالعاتو د ده فلسفي خاصې طریقې ته وکشاوه او پراگماتیسم[2] نبوونکې یې رامنځته کړ .

د ویلیام جمیز د پراگماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرگندې کړي . د دغې فلسفې فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه ،

(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د گټې په ترازو سنجوي .

(۴) تجربي او استقرایي طریقه : پازارگاد (:)

ویلیام جمیز د تجربي اروا پوهنې او « ووندت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منې .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده . صرف تجربه داسې تعریفوي : «د اګاهۍ بې واسطه جریان له چاپیریال سره د تفکر مواد جوړوي » .

د ویلیام جمیز په عقیده ارواپوه باید په لومړي سر کې عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري . د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي : « د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه پرانیزي » .

ویلیام جمیز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي : « ارواپوهنه د نفسي د رواني ژوند علم دی . چې ځینې پدیدې او شرایط څیړي » .

د ویلیام جمیز په عقیده پدیده ، د ارواپوهنې موضوع ، طبیعي علوم پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن — مخصوصاً د مغز د دستګاه پورې اړه لري . د هغه له نظره د بدن دستګاه ، د ذهني ژوند « شرایط » برابروي او د ارواپوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي . اوس نو ویلیام جمیز ارواپوهنه د علم الحیات (بیالوژي) له دریځه ویني او شعور د هغې مرکزي مسئله شمیري خو د شعور په داسې جریان چې د بیلن څخه جلا وي ، قانع نه دی او هغه نه مني . ویلیام جمیز د شعور یا خوداګاهۍ د جریان په هکله وايي : « شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري یا نې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې یو وار کرته له نظره تیریږي په بیرته خپل پخواني اړخ نه لري ، هغه دلیل چې جیمز یې د دې ادعا په برخه کې اقامه کوي دا دی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کیږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خوداګاهۍ چې ویلیام جیمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ؛ چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د هغه استمرار موږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود اګاهي متوقف کیږي چې زماني وقفه اتفاقاً واقع شي . د خود اګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود اګاهۍ جریان متوقف شي ، د هوښیارۍ څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود اګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دواړه برخې سره وتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خود اګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود اګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پام نه کوي او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیسي . (راسته ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جیمز په دې باور دی چې د ارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده . د وحشیانو ، اطفالو ، حیواناتو او لیونو ارواپوهنه هم په کې داخل دي .

ویلیام جیمز یو نکته سنج پوه او علمي ذهن یې درلود او د علمي طریقې پلوی وه . لومړی طریقه چې هغه یاده وي « داخلي او باطني » طریقه ده ، خو د وونټ او تیچنر د عقیدې برخلاف چې هغوی به دغه طریقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نو موږ ی دا یو دول مشاهده شمیري . که څه هم ویلیام جیمز ته د تجربتي ارواپوه پلوی نه شو ویلای خو په تجربتي طریقه عقیده درلوده . د دې سیستم ارواپوهانو او پلویانو په خپلو څېړنو کې د تجربتي طریقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجاوه او وسطي حد به یې لاس ته راوړ .

ویلیام جیمز « مقایسوي طریقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه یې په « باطني او تجربتي طریقو » کې وکاروله ، د ژویو ، کمچینیانو او لیونو د ذهني چارو مقایسه کار اسانه کوي . د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د یا یې تفسیر یې اسانه کار نه وي . د دې طریقې څخه باید په ډیرې څیرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ویلیام په ارواپوهنه کې ډیر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه یا د بدن او ذهن ثنویت دی . د دې عقیدې لرونکي چې د ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او و اقعي نړۍ څخه جلا او پورته او ما بعد الطبیعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پیروته اثر ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دسلوک د اصالت بنوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۹) په 1903 کال کې د Ph.D شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یو امریکایي استاد او پوه دی . د ی د سلوکي نظرې مخکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظرې او د باطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په هسدې ډول د عمل د اصالت له ښوونځي سره په څه ډول چې ویلیام جیمز او د شیکاګو نورو ارواپوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تارانډیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د ارواپوهنې علم باید د فزیک او کیمیا د علومو پر اصولو بنا او استوار وي .

د واټسن د نظرې پر اساس نه یوازې د ذهن او ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څیړونو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د ارواپوهنې اصلي د ندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګنداوه او په دې عقیده و چې په ارواپوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

کې باید لکه تجربي علوم غوندې ، سلوک ملاک د عمل وي او له عیني طریقو څخه په څېړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید د ارواپوهنې له متن څخه وایستل شي . یا نو څه سلوک چې عیني اړخ نه لري د ارواپوهنې اصلي موضوع و نه ګرځي . د دغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او عکس العمل یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سر ووهي . واټسن باید د سلوکي ارواپوهنې مخکښ وپېژندل شي .

د سلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکار سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همداسې د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره سازمان په سوزیدونکو (معده) او کنټرولوونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی .

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه یا نه کېږي چې باید ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کېدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي . ایا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی شي او د تعلیل په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord.

لکه چې وویل شو، سلوکیان «داخلي او نفساني طریقه» او عمداً سې شخص مفعم، حال او احساس بې اساسه او ناسم ګڼي . د بېلګې په توګه د وه اشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو داسې یو له بل څخه پوښتي:

السلام علیکم، څنګه یاست؟

ښکلی، ښه یم، السلام علیکم.

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د اروایپوهنې له ارزښتونو خالي دی. دا ځکه چې دا ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نامشهوده نفساني او باطني حالتونو پېژندل صحیح کار نه دی. د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسیږي:

السلام علیکم، تاسې خو خوږ او ښه ښکارئ، زه څنګه یم؟

السلام علیکم، تاسو هم نو ښه او ښه ښکارئ.

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي. دوی خلک په لوړ ږغ فکر کوي، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي. د هغوی د تفکر غښتلې نښې دي. هغوی معتقد دي چې انسان په ټول تنه کې فکر کوي. په ماشومانو کې، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسیږي. وروسته چې غټیږي په نجوا او بیخ بیخ کولو او په پای کې چې لوییږي نو په نامرئي او بې ږغه صورت سرته رسیږي. په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې ږغه ښکاري. شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱).

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډیر ارزښت ورکوي او د ذکر و عقلي شخصیت، اخلاقي تولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي . واټسن غواړي و راثت ته چې یو درونې او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود اړخ لري بې ارزښته او بې اهمیته بڼه ورکړي . خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي .

واټسن د ورونت او نورو تجربتي پوهانو زیاد دار واپوهنې په هکله د « واقعي علم » تر عنوان لاندې بیازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د « روح » پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون و سطی وه وییشولو او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وايي : « چې د سلوک د اصالت پوهنې ، پلویانو په نظر ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنټرول دی » هغه وايي چې اوس د دې وخت رارسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو یې څوا نه پریږدي . او هغه ان پر دې موضوع و نه غولوي . ولې چې د ارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني پیولني حالاتو څیړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت بنوونځیو تر منځ تر پیر چیندان روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو ښوونځیو د پلویانو سرو کار د احساس، ادراک، عاطفي، هیجان او داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دی خو د سلوک د اصالت پلویانو نور تعقرولي سي، ونه کړ او داسي مفاهیم لکه شعور، نفساني حالات فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخیل او تصوراتو پسي نه ولاړل او د هغوی پر ځای یې له داسي مفاهیمو لکه انګیزه(۱)، ځواب، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انګیزه هغه داخلي عواملو ته وایي چي د پارونې (برانګیختګی)، او اضطراب سره تړلی او د فرد سلوک یوکلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه: لوږه، تنده، مینه او داسي نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کي د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو تر ګڼار شاتو وروسته ومنله چي یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کتنې لاندې ونیسي او هم ګزارش ورکړي. د بېلګې په توګه زه په لیکنه بوخت یم، حرارت مي لوړ دی او تودیم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کي (۱۹۳۶) داسي داخلي کتنې چي شخصاً سرته رسولې وي لیکلي دي: ما استفاده وکړه... ما نه غوښتل چي ترک یې کړم. ما د وجدان له مخي داسي فکر کاوه، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم...

دا طبیعي ده چي د انسان په داخل کي ډیري حادثې واقع کیږي. چي له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دی، خو اوس ټول داسي

(۱) *Motive.*

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خفيف او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جريان لري، کړلای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه باندې[1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني يا داخلي او پټ[2] سلوک اجزا وېي دي.

د «پټ» سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعيت کې واټسن له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. يانې په اروا پوهنه کې باید هره مساله په «بالقوه» ډول د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پديدې چې اړگانيزم په داخل کې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزيکي وسايلو کېدای شي چې د کتنې او روايت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څېړنې چې هغه د حيواني اروا پوهنې او کوچنيانو په هکله سرته رسولي د پام وړ او بارز بنسټه دي او داوېلي شو چې واټسن د کوچنيانو په تجربتي اروا پوهنه کې يو بې نظيره او مخکښ پوه و. هماغسې چې ورځنت ويلي ول چې «د شعور يا خود اګاهۍ تجزيې پېچلي مسايل دي، باید هغه په ساده حسونو او ارتسامي بنسټونو تجزيه کړو واټسن هم عقيده درلوده چې «سلوک پېچلي او غامضه مساله ده باید په ساده واحدونو انګېزې او ځواب يا غبرګون تجزيه شي چې دې د واړو

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

ته رفلکس(۱) وايي. همداسې واټسن وايي، «غريزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شوي دي ولې د غريزې نومونې او طرحې او نظم او ترتيب ارثي ده، خو په عادت کې فرد نوموړې صفتونه په خپل ژوند او تجربه کې کسب کړي وي».

د واټسن په عقيده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې څو مشخصه طريقې لري، چې مشاهده يې له دغو طريقو ده. علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايطو له مرستې امکان لري. ازموينه يوه بله عيني طريقه ده چې کيدای شي د رواني پېښو د څېړنې وسيله وګرځي. ولې بايد پام وساتل شي چې رواني ازموينې د ذکاوت، انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کيږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده. سلوکي رواني پېښه ازموينې، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په ګوته کوي. محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته هڅوي، ويل کيږي. لکه نور چې سترګه او يا اواز چې غوږ تحريکوي.

ازموينې د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعماليږي په دې برخه کې د واټسن يو بل ملګري ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازموينې په اساس د تداعي تشکيل، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړنې لاندې نيولي. د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونه په دې عقيده بنا دي

---

(1) Reflex. (2) stimules.

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده. یانې د سلوک د اصل د ښوونځي
پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونـو ده
وروسته د تمرین له دورې څخه.

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات، د بدن عکس العمل بولي.
د بیلګې په ډول که څوک ووایي «خفه یم» نو دې جملې سره یې د بدن
وضع بدلیږي او غوښې معلومیږي. ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن
عکس العمل دی. د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ
صورت ذهني جنبه نه لري.

له پورتني طریقې سربیره د څیړنې یوه بله مهمه طریقه د سلوکي
اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس[1] طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د
پلویانو له خوا رامنځته او په احتیاط ورکې شوې دی.

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې ریښه په شرطي انعکاس کې
نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یو ډول زده کړونکي عکس
العملونه دي.

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي. چې هغه
عبارت دي له: ویرې، غضب او مینه.

همداسې واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دی
او هغه د فرد د عادتونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل
څرګندیږي. خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې ټکي

(1) Conditioned Reflex.

(ĉ) ketabton.com: The Digital Library

دي چې په ځینو دېر تاکید کوي .

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتي ، غدوي غوښې ، وینې او هډوکي ته په ځینه اندازه اهمیت ورکړل شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړې ارزښت لري . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی ویاړي ، ویره ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمیري .

۳- په دې ښوونځي کې انساني چارو او صداسې ږغونو او عملي دندو ته خاصه پاملرنه کیږي .

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړې ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د ژوندکې نورو د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اساني سره پیدا کیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوي موضوعات استخراج کړو :

۱- د ارواپوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د ارواپوهنې تعریف باید « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه دې ډډه وشي . او پرځای یې دا سې سلوک لکه محرک یا انګیزه ، ځواب ، زده کړه او عادت ټاکل شي . د واټسن په اصطلاح انګیزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د اروا پېژندنې اصول باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه دې ډډه وشي.

۵- د روح، د ذهن په مفهوم پوله منځه تلو سره، هغه ضد و نقیصه فرضیې چې د جسم او بدن په اړه موجوده وي له منځه ځي.

سلوکي ارواپوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل ونه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیستمونو تمثیلونکي وګڼي. دا ځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت ووایم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت دی، چې په هغه کې مغز داسې دنده لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او رابطه یې ټینګه کړي. په دې ترتیب حسي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیې چې د مغز د ننه سرته رسیږي بې له دې چې هغه د سلوک څرګندونې په ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب. ف. سکینر (۱) (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په یوه ښارګوټي کې وزیږید او په ۱۹۳۱ کال کې یې خپله دوکتورا په اروا پېژندنه کې د هارورډ له پوهنتون

---

(۱) Burrhus Fredric skinner.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه راخستل.

سکينر په خپلو علمي تجربو کې د ارګانيزم سلوک د وسيلې په توګه پيژني نو ځکه دغې طريقې ته نظر يې ته د سکينر وسيله يې سلوک هم ويل کيږي داول سلوکي نظريه په واقعيت کې د تارنډايک د ارتباطي اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظريې يوه نوې ښکارنګه ده.

تارنډايک سلوک ارتباطي، بدني او رواني، دواړه په زده کړه کې مهم بللي . اما څيړنې يې د انسان په برخه کې، ډيره ماشيني بڼه لري او د رواني خصوصيتونو څخه خالي دي .

واټسن هم د انسان په مطالعه کې ماشيني طريقې څخه کار اخستی او څيړنې يې په ژوندي موجوداتو پورې تړلې وې .

سکينر هم لکه تارنډايک او واټسن غوندې انسان ته د ماشين يا خنثی مجرد په توګه ګوري او د هغه سلوک به يې قالبي او ماشيني تلقي کاوه. اروا پوهنه يې فقط د سلوک علم باله، علم يې په استقرايي طريقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې دنده بيانوي داوه چې د ارګانيزم د سلوک اټکل او کنترول وکړي د هغې څيړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وي . د سکينر په باره هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طريقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سايق او نورو بحث کوي، مخالف دي .

د طبيعت او انسان اړيکې له علم سره

د سکينر د علمي نظرې بنسټ دا دی چې په طبيعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل د پېښو بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثره توګه د خپل چاپیریال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

همداسې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې وښي چې د بنیادم د سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي. د اروا پوهنې متحولین لکه د بل هر علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په ډول توصیف شي. د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه (عکس العمل) سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه پایلې چې د محیطي شرایطو مطلوب دی منځ ته راوړي.

د اروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي. سکینر دا معروفه خبره: «چې اَس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

چینلو یې نه شو مجبورولی، ردوي . دی عقیده لري چې د اروا پوهنې د
قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او یا چینلو ته
مجبور کړو . په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک
منځته راوړو .

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر-
نیاباسي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کېږي چې د انسان
د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په بشپړه توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي
احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او
د لاندې اطلاعاتو په لوړولو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې پخوا
واقع شوي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر
څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غوا
ړي پوه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک اغېز
لري. د دې علتونو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د
سلوک نوعه اټکل کړو .

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه
لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي
څو د داسې پوښتنې په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوند کې یې واړ پېښېږي
او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور
اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسکینر حساب دا دی چې د اسې سلوک نه باید د هغو جبري ټکو اجزاوو د محیطي تجربي او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅېړو . پارسا (۱۳۷۰ : ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره :

دسکینر اړوا پوهنه د طبیعي جبر (۱) پر بنسټ استواره ده . د هغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی ، دا دواړه ځانګړي بحثونه ایجابوي .

د بنیادم د بني ادم ، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي . په علمي جبر کې هر ځانګړی علت لري او دا یوازې هغه ډول سلوک دی چې کیدای شي څرګند شي .

سکینر په ټاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دي د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي . نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري . لنډه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړیدی . علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی . چې چاپیریال لا د هغه مهم جبر د په بدلون او جوړښت کې چې هغه خپل چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري .

د سکینر په عقیده د پوهې د عالم ، تکه بل هر ورګړي غونډې محصول د ځانګړی تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډیر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ضمه لري . خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

(۱) Naturalistic determinism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې لا پخوا او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري. پرته د پدیده خط سیر مشخص چې طبیعت تعین کړیدی منکاره کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي. نو په دې خاطر پرته د طبیعي چاپېریال جبران او دڅېړنه په چاپیریال کې دانسان دسلوک توضیح ده.

سکینر د هاروارد او انهیانا د پوهنتونو داستادی ویاړ درلوده د1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبږونې په رستاخیز کې د یادونې وړ مرستې کړیدي. په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د ازمایښت کوونکي له نظره وړاندې کړ، ده وویل، هغه کارچې ازمایښت کوونکي کولای شي دادی چې له پېژندل شویو انګېزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګېزو په مقابل کې یاد داشت کړي. په دې طریقه قوانین یې چې سلوک د انګیزې- ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي.

سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه- ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلقي شي،

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونوته محدود و. خو سکینر وړاندیز وکړچې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه- ځواب باید د واحد یا نوي رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وي.

رفلکس داجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي بدلون سره د بعضو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کوي. مختصات په بل شکل څرګند او منځته راوړي. دا بل شکل معنوي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده د تجربي ارواپوهنې، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره هیڅ کار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربیره، ازمایښتونکی د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده داده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرنګوالی پیداکړي. په بل عبارت د ازمایښتونکی ټول کار دادی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د ازمونګي له خوا کنټرولیږي او په یوه ځینو کې د تجربتي متحول حکم لري. لکه د شخص سوابق، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A)، تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین چې هغه د قوانینو د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي)، جنبه یا اړخ لري.

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبادي د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انگیزه - ځواب تړلي واحدونه په مغزکې داخل شي. نوی مطلب، مغز نورې او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلی دی چې تر اوسه د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی.

دې نوي انمایښت، مغز ظاهري خلا چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې "د ازمایښت و اشتباه" تر منځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله حکم لري چې مغز د واړو سره تړي او یا پیوندوي.

د دې جعبې په وسیله نده کوه اسانه او ډیره چټکه وي خو هیرول[1]، یعلت او بطي رفلکس دی.

له هغه تاریخ څخه را په دېخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلي دي.

دې ډولو ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل[2] رفلکسونه په ځواب ورکوونکو او عمل کوونکو[3] رفلکسونو ووېشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انگیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انگیزه وجود نه لري، خو د ارگانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انگیزه د بیلگې په توگه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) Operants.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درد، لوږه، تنده او داسې نور وجود لري خو دا ازمونکي له نظره معلومه انګیزه، نه وي، دا ځکه چې هغه انګیزه نه ګانه وي او هغه نه مشاهده کیږي پدې ځای کې انګیزه د ازمونکي له کنترول نه بهر وي. په همدې خاطر د تجزیې متحول د حکم لاندې نه راځي. یانې د ازمونکي کار یوازې د A له متحول سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول $R = f(A)$ څخه پیروي کوي.

ښکاره ده چې ازمونکي، انګیزې منځته راوړي، کله چې مونږ غواړو هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انګیزې چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپیدا کیږي، حیوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدایت کوونکي انګیزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووایو، هغه وخت چې مونږ وږی وي، میله یا جعبه ځواب د فشار ورکولو ته اوباسي. خو سکینر زیار باسي چې دا ارګانیزم د داخلي وضعې له تعبیر څخه ډډه وکړي او یوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وايي چې دا ځواب یانې په میلې فشار، یوازې د ارګانیزم له خوا ورکړل شوی، یا دا چې دا ځواب، د هغو انګیزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپیدته شوی، رهنمایي او هدایت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس بل خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نه ښکا ریږي، خو د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپیریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوله دې کبله د وسیلې (1) خاصیت هم لري. د سکینر په جعبه کې داعمل کونکې رفلکس د غذا په بر ابرولو تما میږي.

ځواب ورکونکی رفلکس نکه د پاولوف په تجربه کې، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څ محیطي تاثیرات نه تولیدوي. څو چې د ځان منځ یې په برخه د محیط یا چاپیریال حساب نه کړو.

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړیږي او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کیدو او صیریدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي.

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب، هدایت او صیریدل د تجربې او ازمایښت په اساس د سلوک ښوونې اساسي موضوع ده.

سکینر دا تابیا او قصد نه درلود چې لمپله او وایمنه یوازې مونږ او جعبې ته محدود کړي، که څه هم هغه داروښ د کار د څیړنې لپاره اصلي او مهمترینه لار ګڼله.

د هغه په عقیده کول شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو.

---

(1) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د ګشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر[1] په آلمان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او اروا پوهنه کې د وورتز بورګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلې څېړنې نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای[2] د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو تنو ملګرو په مرسته چې کافکا[3] او کوهلر[4] نومېدل علمي څېړنې سرته ورسولې او د ګشتالت د اروا پوهنې بنسټ یې کېښود.

د ګشتالت څرنګوالی او ارزښت:

د ګشتالت اصطلاح په آلمان کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د اروا پوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پیژندل شوی او دکلي سازمان تصور ته هم ګشتالت وایي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شی یا وضعه د هغو د اجزاوو له کبله په سینه صورت درک او وپیژنو، نوی فکر نه دی. دا پوره فکر او نظریه

---

(1) Max wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka (4) wolfgang köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې دوی فیلسوفانو، منکرینو د هغه وخت د منجمانو او کاهنانو د ځینو او پېښندویانو په بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظام او قوانینو ته به ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جزیي وو تګ لوري ته. د دوی په مقابل کې ځینې داسې منکرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پېژندنه یې یوازې د هغو د اجزاوو او جزئي وو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. د لته لومړی ډلې ته کولی شو د ګشتالت د ښوونځي مخکېنان او د دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د ښوونځي مخکېنان ووایو.

په نولسمه پېړۍ کې د ورتیا مرغونه د مخه یوړه د ګشتالت په شکله قاطع او ښکاره نظر څرګند کې. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده وو چې مادي او نفساني او رواني جهان په اصل کې یو دی خو او دواړه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، ساتون او اړخ نه لګوي هم له یا مه و نه غوړځي او ترجیح یې لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیرفزیکي احساس ته ارتباطي احساس ووایه. د مثال په توګه څلور د رېښې نقطې د یوې پاڼې پر مخ ووینې ممکن دی د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ نښه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فون اهرنفلز(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲)، په ۱۸۹۰ کال کې د ماغ د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په ادراک کې داسې ځانګړې ښکارندې چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیاتره داسې چې مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغوته مانا او مفهوم ورو بخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ورکړي او هغوته وحدت ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی مبحث په المان کې د ګشتالتي کیفیت(۲) تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د اروا پوهنې علمي بنیاد او بنسټ یې کیښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهېدلو دي چې د مانادار سلوک سبب ګرځي. دا مسله یا اصل د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه پیدا کولی شو.

د فای پدیده یا د ادراک د حرکت:

څرنګه چې د دې څپرکي په پیل کې وویل شو. د ګشتالت مبحث د ورتهایمر په علمي ازمایښتونو تحقق ومومند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د ګشتالت د ډېرو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایمر د مهمو ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه او ښه صورت درک کیږي: ورتهایمر په دې تجربه کې د پوهنتون په

(1) Chistian von Ehrenfels. (2) Gestaltqualitat.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلو په تنظيم سره پر عمود او پر منحني خط د سپينې پردې پر مخ انځور يا انځور منعکس کاوه. دا زمايښت په پايله کې ښه وليدل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه ډېره وه، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېږي. خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږه وه دواړه خطونه په يو ځل يا په همزمان ډول د پردې پر مخ ليدل کېږي. او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځای ځان څرخوي او منحني معلومېږي. څرګنده شوه چې درک د حرکت د فاي پديده له دوو خطو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شويده. دا پديده په زړه پورې ازمايښتونو او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ وګرځېد. له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي، معلول د پر شمېر فلمونو دي چې هر يو يې د يوه حرکت خاصه برخه ښکاره کوي. څنګه چې فلمونه په يوه معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکی حرکت ويني يا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې هيڅ فلمونه، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي.

د فاي پديده په نورو ازمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کړل شوه. د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سپکې د تياره، او روښانه شي بيا د رڼا دوې نقطې په يو ډول ليدل کېږي. همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ځیله سبا به گوته د ۲ سانتي مترو په فاصله د ځیلي ځنه لري و نیسو او
ځيلي سترګې په تناوب ډول وارې او پټې کړو و به وینو چې زموږ ګوته
حرکت کوي. په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري. دا
او داسې نورې ډېرې بیلګې د اړیکو او ادراک توضیح کوي د اسنالي
د محرکت. ځواب په ارواپوهنه کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په ارواپوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت ښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه
وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه
او مانا یې شرایط برابر کړي. څو ادراک پملو مرحله سر کې د تصویر[1] او زمینې[2]
(ځمکې) سره کلي اړیکې لري لکه چې په نقاشو کې د بنه تجسم او بنه ښکاره
کېدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په بنه میدان او منظره کې تنظیم او
رسموي. کافکا یو د ګشتالت د ارواپوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري
چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو
کې کا رنده رول او تاثیر لري.

د ګشتالت ارواپوهنه دې دوو عواملو یا نې تصویر او زمینې نه
ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړې په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول
ګڼي. په کلي توګه زمینه هغه شیز ونه دي چې د شخص مادي او
محسوس چاپیریال جوړوي په بل عبارت زمینه هغه شیان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصویر ته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي .

باید پام له نه وکړو چې د گشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په انداموني یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. دوی نه یوازې په عقیده ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلی او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وګړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده .

جهان او نړۍ په دې علت درک کیږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي .

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلوونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي .

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یوه سړي وي چې د ګلدان مخامخ دي. او که ګلدان اصلي تصویر وګڼل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د گشتالت د ښوونځي قوانين

د گشتالت ارواپوهان عقيده لري چې په گشتالت يا هيات کل کې خاصه قوه يا نيرو موجوده ده چې مسايل په خاص طرحو، شکلونو او تاکلو قالبونو کې تنظيموي او د درک او بصيرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکيل[1] او سازماندهي د سلوک او فعاليتونو د خصوصياتو څخه حساب يږي او له لاندې قوانينو څخه جوړ شويدي:

د تعادل ﻫ فراگيري. جامعيت، قانون.

د گشتالت له مهمو قوانينو څخه يو د جامعيت[2] قانون دی مطلب يې دا دی چې ارواېي تشکيل او سازمان يا ادراکي تجمع، تل د کمال او شايسته گۍ خواته ميلان لري. د دې قانون پر اساس زموږ حافظه او د احساس او ادراک نيرو او قدرت، طبيعي جوړښت ته تمايل لري چې د بايد او مطلق خير له اصل څخه متابعت او پيروي کوي. د دې قانون خصوصيتونه نظم و ترتيب، تقارن، ساده گي، تناسب، استواري، پايه داري او داسې نور دي.

په ارواپوهنه کې لکه فزيک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعيت قانون بايد د تعادل قانون[3] و نومول شي د نمونې په ډول کله چې مايع په نامساوي سطح کې واقع شي نو د متعادلې ږغې خواته

---

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) low of equilibrium.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ ایږدي . په همدې قیاس ، ناکامه شخص زیات باسي څو خپل نفسي تعادل بیا پیدا کړي . همدلته ده چې له نورو څخه بخښنه غواړي . یا بیا په ازمینه چې نه دي بریالي شوي ، شرکت کوي ، څو بریالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د گشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب گشتالت وایي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون(۱) د یوه میدان جوړونکي عوامل څرگند وي چې د نږدیوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټاټکي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نږدې وي د هغو د ترلو احتمال ډیر وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نږدیوالي د څانگړو دستو د ایجاد سبب گرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ترڅو هغه الفاظ چې نږدې یوله بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یوله بل څخه لرې بیا دا خصوصیت نلري.

کانگا عقیده لري ، کله چې فاصله د یوه وي هیڅ ډول وحدت د هغو ترمنځه نه جوړیږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او یو بل ته نږدې وي . نو همتشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

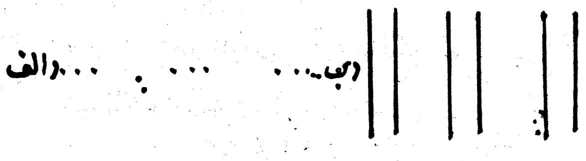

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(۱) Low of Proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت[1] په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګډ ګروپونه رامنځته کېږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی حکمفرما او مسلط نه وي.

په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه شیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي، د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

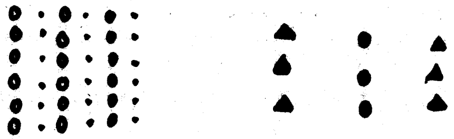

(   ) په دې تصویر کې، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلثونه او چپ خواته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

د پیوستون قانون :

د پیوستون[2] په قانون کې د ګشتالت اروا پوهان زیار باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونه وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره بنا یې په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. په انسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the low of similarity . (2) The low of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل انسان ته خوښي او رضایت وربه برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه ونا رضایتي او خرا شیني اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون" په قانون کې ، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیا وو پیوځای کید وځکه منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او ذمیني دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط ترل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کامل دایرې په بڼه ادامه موږې که څه هم دغو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اند وا په هغه کې زده کړه د یو کلي هئیات په توګه مطرح کیږي نه دا جزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څیړنه کې پخوانۍ نمونې او دا پیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا مانا کل په څواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو طرحو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسئالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(1) The low of good continuation.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دا سې زده کړه کې یو کلي قاعده د قیاس (۱) په ډول د زده کړې اساس او بنسټ گرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کیږي .

خو که نمونه یا بیلگه د زده کړې بنسټ وي یانې ادراک او زده کړه د جز څخه کل ته رسیده او یا حاصلیده ، نو دې ته استقرائي (۲) طریقه وايي .

د گشتالت په شیوه او طریقه کې ، د زده کړې اساس او بنسټ ، ادراک بصیرت او د مسائلو حل دی . په دې طریقه کې زیار ایستل کیږي چې مسائلو ته د کل په توگه پاملرنه وشي ، اجزا او اړونده اړیکې یې وپیژني او د موضوعات مسئله حل کړي . په دې لحاظ باید په زړه ورتیا وویل شي چې زده کړه د گشتالت له نظره ادراک ، بصیرت او د مسئلې حل څخه عبارت ده .

د ادراک اهمیت په گشتالت کې :

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه ده چې د گشتالت ارواپوهنې ښوونځي پاملرنه ورته کړې ده ، او عقیده لري چې زده کړه چې له درک څخه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه : پاملرنه ، احساس پخوانۍ تجربه او د مانا ټمینه ورته برابره کړي . کلي بڼه تل د اجزاو څخه ترمخه درک کیږي . د کل د ادراک څخه وروسته د اجزاو درک او پیژندنه اسانه کیږي .

د دې ارواپوهانو په نظر ، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري . په تجربه ثابته شوې

---

(۱) Deduction (۲) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په پرندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیرېږي. دګشتالت د ښوونځي په اروا پوهه کاتونا⁽¹⁾ دخپل نوښته داسې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډېره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډېر وخت نیسي.

د بصیرت (بینش) نقش:

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډېر بنسټیز نقش او اهمیت په غهده لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا د زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلېږي چې شخص د خپلو موخو د اهداف، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیدا کړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملتنا پیدا کول دي چې یو اکتسابي عمل شمېرل کېږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې:

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا د دې دواړو ترمنځ اړیکو ته، سلوک ویل کېږي.

---

(1) katona.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشټالټ له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیارې) شامل دي، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري. په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی. خو سلوکین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو، خولو، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي. د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي. خو ګشټالت پلویان وایي: داسم نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورټ لوین[1] الماني پوه، ځیرونکی او د امریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه[2] د محرک - ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو. دې پوه د ساحوي معرفت نظریه د ګشټالت د ښوونځي په چوکاټ کې په نسبتي ډول بسیار مطرح کړه. نسبیت یا نسبي اصل[3] دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب، د احساس او ادراک وړ نه دی، مګر د نورو ځیزونو په ارتباط او اړیکو پېژندل کیږي داعبارت دا مانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې، د تصویر او زمینې په حیث، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل موي. په بایله کې نسبیت د فزیکي او عنیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

په دې ترتیب سره رواني واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او پیدا ښت څخه دی چې فرد یې له فیوښتي څخه، د حواسو په مرسته په لاس راوړی. خپله هغه شی او چاپیریال یې پېژني او د کارونو څخه یې ګټه اخلي

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کیږي او دا ټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري. په دې نظریه کې زده کړه - هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخواني بصیرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس، ادراک، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري. د بینش رښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي.

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وایي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصیرت او بینش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د هغه پېدا ایښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني، فزیکي او اجتماعي جنبو څخه حاصلوي په داسې چاپېریال کې خپله فرد او ټول هغه اړونده واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري، شامل دي. نوځکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فضا ، معرفتي جوړښت د ژبې د وده ، عواطفو ، تمايلونو او ټولنیزو اړيکو او سلوک په برخه څرګندیږي .

د ژوند فضا :

د ژوند فضا[1] یوه کلي نمونه ده چې ټولو مؤثرو عواملو ته چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اثر اچوي او د فرد رواني نړۍ ته منځته راوړي . په کلي توګه چې فرد او د هغه رواني چاپیریال په کې داخل دي ، مطلب د رواني چاپیریال فزیکي او ټولنیز محیط دی . د ژوند فضا کې هم مادي او فزیکي شیان او هم نما دي[2] او عملي[3] ، وظیفوي ، روابط او اړیکي داخل دي . د ژوند په فضا کې نه یوازې هغه شیان چې په اوسني زمانه کې ادراک کیږي بلکې داسې مواد لکه حافظه ، تجربه ، هنر ، افسانه ، دین اتکل ، او امید ونه شامل دي .

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګډو فصلونو څخه تشکیل شوي ده . د دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه ، شخصي معلومات او ګروهې ، تیر او راتلونکي لرلید مجرد افکار او عیني شیان هم شامل دي .

لوین خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي :

$$B=f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک ، f تابع ، P رواني حالت او E رواني

(1) Life space (2) symbolic (3) functional.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپیریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغیز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جز جوړوي .

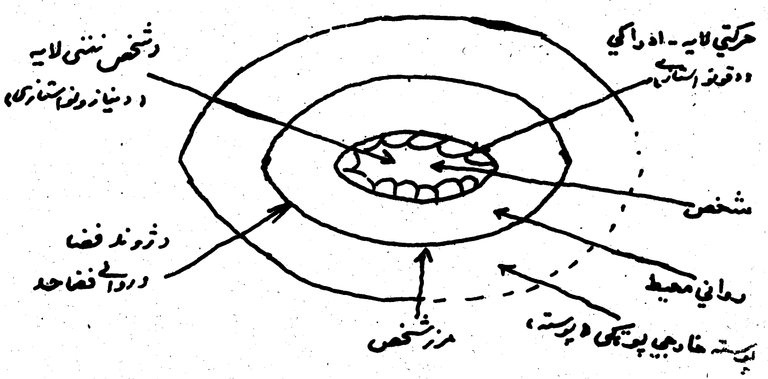

پورته جوړښت یو پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړېده . د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپیریال ته وایي چې فرد یې په هغه ټاکلې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایي قوه (نیرو) ورسره وي .

(1). Dynamical. (2). Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له یو شمیر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او دول دول سلوکونو چې هریو یې ځانګړی ارزښت لري جوړه شویده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه موټرواني، د دوستانو کتنه، دول دول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په زړه پورې مثبت ظرفیت او ویره ونکي او بیزاره ونکې منطقي منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپیریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي، د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي. فرد، چاپیریال او د ژوند د فضا خارجي یې سته ممکنه ده په لوړتنه هندسي تشکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یو رواني پدیده ده. ټولې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه جلاکیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یو فني اصلاح ده چې د فرد ښتي وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر امر او ماناداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي.

فزیکي چاپیریال په کلي توګه مادي وسایلو او شرایطو ته وايي چې شخص یا شي په کې شامل دی. اما ټولنیز چاپیریال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپیریال یې نیولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګړي دیوې ټولنې یا یو ملت شامل دي. که څه هم فزیکي او ټولنیز چاپیریال دیو ګروپ د افرادو رواني محیط له پاره زمینه او شرایط برابروي خو بیا هم په ځانګړي توګه د یوه له رواني محیط سره ښکاره توپیر لري. د بیلګې په توګه په یوه ټولګي کې د زده کوونکو فزیکي چاپیریال ظاهراً یو ډول ښکاري. ولې د هر یوه رواني چاپیریال له یو بل سره توپیر لري. په دې مانا چې ممکنه ده یو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري. (پارسا ۱۳۷۲ : ۳۳۲).

هرگز وجود حاضر غایب شنیده ای
من در میان جمع و دلم جای دیگر است.

«سعدی»

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی ښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل"[1] تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څیړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سر کې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یو وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶ - ۱۹۳۹) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هرڅه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅیړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پرځای د ذهن د اروايي جریانونو پر بحث وڅیړو چې مبهم شعور، ناخودآګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) chorcot (3) Janet.

(4) Adler (5) ung (6) Freud.

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ازمایښتي طریقې یا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه(1) مناسبه نه ده باید بله طریقه وکارول شي.

فروید عقیده درلوده چې باید د ټولو رواني بې نظمیو او تضادو منبع د شعور په ناخود آګاه برخه کې ولټول شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحلیل او د مریض د افکارو د تسلسل» له طریقې څخه استفاده کوله. فروید د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتیو د بحث په مکله او یا د هغو تجاربو په مکله چې دوی درلودې، شرمېدل. د همدې اصل له مخې فروید جنسي تمایلات چې په کلي توګه، میل خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فروید دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو یادول، تذکر، اسانه کار نه دی باید ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بیا په خاطر راوړي او له دې طریقه نظم او روحي ارامتیا مجدداً کسب کړي. د تېرو واقعاتو بیا رایادول او د ذهني یا شعور په اګاه یا ناوبنانه برخه کې وارول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د اروايي بې نظمیو د خلاصون لپاره، یوه مهمه وسیله ده.

فروید به له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمایلات خاطر او یا حافظې ته راولي، هغه زیار ایسته څو داسې فرصتونه برابر

(1) Introspection.

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده وه چې منشأ د ډېرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فروید په دې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور وچې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه ښکاره کېږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له ټاکلو نښو رعلایمو څخه استفاده وکړو. هغه په خپله نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچنۍ کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولو محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي. په تدریج سره جنسي غریزه اشیاوو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کوچنیوالي کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بهرنۍ نړۍ سره په اړیکو او تړاوونو اندازې مو پرخپله وضعه څېړوي. خو ډېر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخود آګاه برخه کې دي چې په کړو او افکارو پورې واکمني لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د سلوک د پوهیدلو پاره باید د دې عواملو، کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي. دا عوامل د ځینو تمایلاتو د شاته رمطولو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د ډیرو غیر عادي سلوکونو، منشأ او منبع ده د شاته وملو د توضیح لپاره، با د انسان د شخصیت جوړښت د فروید له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶،.

د دې بحث پایله دا ده چې د روانکاوۍ اساسي عمل دا دی چې په ناروغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخود اګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تن لزل د شخصیت کې دی چې له ناخود اګاهۍ څخه سرچینه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د ارواپوهنې دريم قوت

د دې ارواپوهنې بنسټ ايښودونکي هريو کارل راجرز[1]، مازلو[2]، رالوی[3] الپورټ[4] او نور دي چې پخپلو ډول ډول څېړنو و توانيدل چې د دې نوې پديدې لاره چې د ارواپوهنې دريم قوت[5] نوميږي اواره کړي.

هيومنيزم: (د انسان مينه يا بشر دوستي)

هيومنيزم[6]، د انسان مينه يا بشر دوستي ده او د تاريخ لرې چې لرغونې زمانې ته ور رسيږي. خو خوب اوان يې په شلمه پيړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا هر بل وخت ځنې انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فيلسوف ته ارزښت لري: د موجوديت يا هستۍ[8] پيژندنه ده. په دې فلسفي نظريه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجوديت او د ژوند لاره او طريقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پديده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنا استواره وي په اروا پوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي . د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازاد(نه ، د میل او اختیار له مخې دیوې واحدې ، مجموعې په شکل ، دچاپیریال په ارتباط عمل وکړي. دسارتر دا بیان دیر مشهور دی چې وایي « زه د خپل ځان انتخاب یم» پوره ته عبارت د هغه ، مقصد په دې مکله څرګند وي. داکلیت هم دازادۍ مسوولیت ، واقعیت او قدرت الزام لري .

البورت دیر معروف اروا پوه هم په دې عقیده دی چې «هستي» یا د « وجود اصالت » دانسان دڅو ند شرایطو ته مانا او ژوره ښا ورکوي او دلومړي ځل لپاره د «بشري اروا پوهنې » د پرمختګ لپاره لاره برابروي

بشري اروا پوهنه :

بشري اروا پوهنې د «موجودیت فلسفې » ته په پاملرنې سره دیرې څیړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې دمخالف دریځ غوره کې . د دوی په عقیده « د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتوارې حیوان د سلوک په اساس توصیف کړو ».

په واقعیت کې هماغسې چې جان دیوي د شلمې پیړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پر ضد قیام وکړ او د هغه زمان د زده کړې نظام یې تر انتقاد لاندې ونیو او هغه یې ناتوان ، تخنومتر او صرف ابایشي وښود ، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیمایي بشر دوستانو هم دسلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول . او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري تولنه بې روحه او بې محتوا کوي ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د دې بېړۍ نړیوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تعلیم تباه کړي. او همدا سبب دای چې موږ ګورو کله چې پوهان د سلوک ته پام نه کوي، انسان د طبیعي علومو د اصولو او اړیکو تابع ګرځوي. او دا بنیادي تېروتنه او تېروتنه، د ټولو افعالو انسان په اجتماعي او طبیعي دې ډول پایله یې برته د انسان څخه لرې تحمیل شوی ده دي. نو ځکه د سلوک طبیعي کارول د انسان په ملکه، نا روا، نا مناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک څخه محسوس اړخ مطالعه او څېړي، خو د متفاوتو شخصیتونو، پېچلې اړیکې او ټولنیز نه شي مشخصولی.

بشري اروا پوهان تجربي څېړنو سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او داسې لاره شي په اطمینان سره او نوې او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظر هم لازمه ده چې د ورځنۍ حوادثو او پېښو ته لکه تجربه، احساس او ادراک، ماتا او د انسان خُلق او خوی ته هم پام ورنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوي فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نه لري. د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري اروا پوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی. که د عقلانیت له مداخلې پرته معنا ناد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پر ښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي ورته مسوولیت ولري پخپله غاړه اخلي. ښوونکی باید آزاد او په خپله رهبر وي.

بشري اړوا پوهنه افرینښت ګي، هنردوستي او خپلواکۍ ته ګټه وي، ته خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ سرته ورسیږي او د زده کړې چاپېریال بې له ویرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ژوند له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه علمي ازمايښتونو او تجربو لاس پورې کړي. پوازې همدا طریقې دي چې دافراد و لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي مدیر وي یا مسوول د زیار او تجربې له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اړوا پوهنې له نظره د ټولو پرمختللي امنزشي نظام نهايي موخه دا ده چې ازمویلي او پوهان او تلونکي افراد وروزي او ورته وده ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون را نه وستل شي. ځکه چې د اموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د ټولنې په خوځنده طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي منګون او تحجر استواره وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پرمختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار د ډېرې موجبات برابر نه کړي. بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نوځکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیاوې پوره کړي.

اوس نو که غواړو چې بقا او دوام سره مینه ولرو، باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. د دې موخې په وسیله یو تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه (۱) وکړي. او دا هم ورته ثابتېږي، چې هر ډول معلوماتو سره څېنې اشتباه ګانې هم تړلې وي. څو کمال دا دی چې تېروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څېړنې او د نویو معلوماتو راټولول دا دمنه لاره ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترې او ښه والی تضمینوي.

(۱) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ،
شرکت نشر اندیشه ، با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ،
1956 ، ایران .
ارآسته ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .
پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، مو
سسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .
شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .
سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش وپرورش ،
شرکت سهامي طبع ونشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .
ردوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ،
۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي اخځونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E. R. and Brown. G. H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newyork. MC Graw Hill. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B. F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R. S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خټيځ د بيا رغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د خټيځ د بيا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کيسې
۲. د طرابلس زمريان ، د ليبيا په مظلوم ولس د ايټالياېي يرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سيداګل غريبيار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سينې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخيصي راډيولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحي اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي براى محصلين طب و دکتوران جراح
۹. رهنماى عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما براى نسخه نويسي درست ادويهٔ اساسي
۱۰. د کمپيوټر اساسات، وينډوز او کمپيوټري محاوره د کمپيوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د بڼو په سر، د ډاکتر محمد يونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنماى عملي طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کليم الله ملکزي ليکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملي لارښود، ډاکتر مالتي وان بلومردر
۱۶. د اپينو لار، تاريخي قصه، استاد عبدالغفور بريښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوړې او نغوتې (ولس نامه)، لطيف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحيح، ټايپ، ډيزاين او چاپ له پاره زموږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 يا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او يا د دعوت د خپروني له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library